

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ. ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ - ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μάθημα: Ειδικά Θέματα Ποινικού Δικονομικού Δικαίου

Διδάσκοντες: Αναπληρωτής Καθηγητής Α. Τζαννετής, Επίκουρος Καθηγητής Αλ.
Δημάκης

Ζητήματα ελλείψεως αιτιολογίας και νομίμου βάσεως

Αποστολός Κωνσταντίνος, Γαβαλά Άννα

Αθήνα, Δεκέμβριος 2023

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή (<i>Γαβαλά Άννα</i>)	4
II. Θεωρητική θεμελίωση της αιτιολογίας των ποινικών αποφάσεων (<i>Γαβαλά Άννα</i>)	5
II.A. Συνταγματική Κατοχύρωση της αρχής της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας	5
II.B. Νομοθετική πρόβλεψη στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας	6
II.Γ. Νομολογιακός ορισμός της έλλειψης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας στις καταδικαστικές αποφάσεις και τα παραπεμπτικά βουλεύματα	7
II.Δ. Υπερνομοθετική Θεμελίωση της αιτιολογίας των ποινικών αποφάσεων	8
III. Οι αναιρετικοί λόγοι των άρ. 510 παρ. 1 περ. Δ' και Ε' ΚΠΔ	10
III.A. Η έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	10
III.B. Εσφαλμένη ερμηνεία και εσφαλμένη εφαρμογή ουσιαστικής ποινικής διάταξης (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	11
III.Γ. Η σχέση μεταξύ των δύο αναιρετικών λόγων (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος – Γαβαλά Άννα</i>)	12
IV. Η τυπική αιτιολογία (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	15
V. Η ενδοιαστική αιτιολογία (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	18
VI. Η επάλληλη αιτιολογία (<i>Γαβαλά Άννα</i>)	20
VII. Αποδεικτικά μέσα (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	21
VIII. Δόλος και υποκειμενικά στοιχεία του αδίκου (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	27
IX. Η επιμέτρηση της ποινής (<i>Αποστολός Κωνσταντίνος</i>)	30
X. Αιτιολογία παρεμπόπτουσας απόφασης περί αιτήματος αναβολής (<i>Γαβαλά Άννα</i>)	33

XI. Αιτιολογία αθωωτικών Αποφάσεων (Γαβαλά Άννα)	36
XII. Η αιτιολογία των απαλλακτικών βουλευμάτων (Γαβαλά Άννα)	39
XIII. Η αιτιολογία της εισαγγελικής εφέσεως κατά αθωωτικής απόφασης (Γαβαλά Άννα)	42
XIV. Οι αυτοτελείς ισχυρισμοί – Έννοια και Περιεχόμενο (Γαβαλά Άννα)	45
XV. Επίλογος (Αποστολός Κωνσταντίνος)	55
XVI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	56
XVII. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ	59

I. Εισαγωγή (Γαβαλά Άννα)

Η παρούσα εργασία, ως διαφαίνεται και από τον τίτλο της, εστιάζει στην υψίστης σημασίας αιτιολόγηση των ποινικών αποφάσεων, η οποία αποτελεί θεμελιώδη επιλογή του Έλληνα νομοθέτη, σε ευθεία συμμόρφωση του προς ένα βασικό αξίωμα του ηπειρωτικού ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού. Η ανάγκη για εξορθολογισμό των δικαστικών αποφάσεων διά της λογικής και νομικής τους τεκμηρίωσης καταφάσκειται από τη διάχυτη παρουσία της υποχρέωσης αυτής στο σύνολο των πεδίων του νομικού κόσμου. Το πάγιο αίτημα για αιτιολόγηση των επιλογών του Δικαστή εκτείνεται πέρα από τις ποινικές αποφάσεις. Στον τομέα του Αστικού-Εμπορικού Δικαίου καθίσταται εξίσου αναγκαία η υποχρέωση αιτιολόγησης των αποφάσεων των Πολιτικών Δικαστηρίων. Το αυτό ισχύει και εφαρμόζεται και στο Διοικητικό Δίκαιο, συμπεριλαμβανομένων όχι μόνο των αποφάσεων των Διοικητικών Δικαστηρίων αλλά και των αποφάσεων που λαμβάνονται από όλες τις διοικητικές οντότητες - αρχές. Εξάλλου, η αιτιολόγηση των αποφάσεων αποτελεί απόρροια της Δημοκρατικής Αρχής και έκφραση του ίδιου του Κράτους Δικαίου, γι' αυτό προβλέπεται και κατοχυρώνεται από τον Θεμελιώδη Νόμο του Κράτους. Εκ παραλλήλου, στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο η αιτιολογία των αποφάσεων αποτελεί συστατικό στοιχείο της αρχής της Δίκαιης Δίκης που παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΣΔΑ).

Ωστόσο, στον τομέα του Ποινικού Δικαίου το διακύβευμα είναι σαφώς μεγαλύτερο, καθώς η έλλογη αιτιολόγηση του δικαστικού συμπεράσματος συνυφαίνεται με τη θεμελιώδη αξία της ανθρώπινης ελευθερίας και αποτελεί εγγύηση αυτής. Η σύλληψη αυτή απηχεί, εξάλλου, στη βασική αρχή του ποινικού δικαίου «in dubio pro libertate». Ο ποινικός δικαστής δεσμεύεται ενώπιον της κοινωνίας, από την οποία αντλεί την εξουσία να δικάζει και να διαφυλάττει τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών. Ως εκ τούτου, μόνον η αιτιολογημένη αποκρυστάλλωση της διακριτικής ευχέρειας του αποτελεί εχέγγυο ότι η αξιοποίηση του δικαστικού υλικού δεν θα μετατραπεί σε αυθαιρεσία. Η αιτιολογία αποτελεί το αναγκαίο σύστοιχο της ηθικής απόδειξης και είναι δεμένη με αυτήν, ώστε αν δεν συλλειτουργήσουν περιγραφή και εκτίμηση αντιληπτικότητα και μεθοδολογική καθαρότητα, η ενδόμυχη πεποίθηση του δικαστή δεν θα είναι ποτέ επαρκής.¹

---

¹ Παπαδαμάκης, «Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων» ΠοινΧρ 2014, 522.

Επομένως, η αρχής της αιτιολογήσεως αναδεικνύεται ως η ουσιωδέστερη έκφραση της ελευθερίας του ατόμου και αντανακλάται ως η ύψιστη πτυχή διαφάνειας που πρέπει να χαρακτηρίζει την ποινική δίκη, προσδιορίζοντας την αρχή της ηθικής απόδειξης. Άλλωστε από την αιτιολογία των αποφάσεων εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και το ίδιο το μέλλον της δικαιοσύνης. Γιατί μια δικαιοσύνη που δεν πείθει με τις αποφάσεις της, χάνει το σεβασμό των πολιτών και δεν μπορεί να επιτελέσει το ρόλο της.²

II. Θεωρητική θεμελίωση της αιτιολογίας των ποινικών αποφάσεων (Γαβαλά Άννα)

II.A. Συνταγματική Κατοχύρωση της αρχής της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας

Δεδομένης της σπουδαιότητας που υπέχει η αιτιολόγηση της δικαστικής κρίσης, για την ύπαρξη ενός Κράτους Δικαίου, όλα τα Συντάγματα της Ελληνικής Πολιτείας από την σύσταση αυτής το 1844 μέχρι και σήμερα προέβλεπαν και προβλέπουν με διατάξεις τους την ανάγκη ειδικής αιτιολογίας των δικαστικών αποφάσεων. Συγκεκριμένα, το άρθρο 93 παρ. 3 Σ (1975/1986/2001) ορίζει ότι «Κάθε δικαστική απόφαση πρέπει να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένη και απαγγέλλεται σε δημόσια συνεδρίαση. Νόμος ορίζει τις έννομες συνέπειες που επέρχονται και τις κυρώσεις που επιβάλλονται σε περίπτωση παραβίασης του προηγούμενου εδαφίου». Διαπιστώνουμε ότι η ως άνω διατύπωση αποτελεί προϊόν μιας μακρόχρονης ιστορικής διαδρομής και νομοθετικής ζύμωσης.

Αρχικά, οι συνταγματικές προβλέψεις έθεταν κατά τρόπο γενικότερο την υποχρέωση των δικαστηρίων για αιτιολόγηση των αποφάσεων τους και το πρώτον το Σύνταγμα του 1911 όρισε ότι η αιτιολογία πρέπει να είναι «ειδική». Εν συνεχεία, κατά την κατά τη Συνταγματική Αναθεώρηση του έτους 1975, προστέθηκε και η λέξη «εμπειριστατωμένως» στην παρ. 3 του άρθρου 93 του Συντάγματος. Σημειωτέον ότι ακόμα και κατά το συνταγματικό κείμενο της δικτατορίας της 21ης Απριλίου 1967 υπήρξε τύποις πρόβλεψη για υποχρεωτική αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων.³

---

² Βλ. ακόμη άποψη *Καϊάφα – Γκιμπάντι*, Σκέψεις για την αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων με αφορμή τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΠοινΧρ 2008, 4.

³ Βλ. τις ανωτέρω συνταγματικές διατάξεις σε *Μαυριά - Παντελή*, Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, 1996.

Συνάγεται ότι η αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων συνιστά ουσιώδη πτυχή του ίδιου του κράτους δικαίου και στοιχείο χρηστής απονομής δικαιοσύνης, καθόσον οι αποφάσεις εκδίδονται για λογαριασμό του κυριάρχου λαού (άρθρο. 3 παρ. 1 Σ).

Ωστόσο, οι επανειλημμένες συνταγματικές αναθεωρήσεις και ο εντεινόμενος λεκτικός πληθωρισμός από την αιτιολογία στην ειδική και από εκεί στην ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία εκφράζει προφανώς το ανικανοποίητο του συντακτικού νομοθέτη από την τηρούμενη δικαστηριακή πρακτική και την επιθυμία του για πληρέστερες αναπτύξεις με δεδομένο ότι σε πολλά θέματα οι αιτιολογίες είναι ελλιπείς και πολλές φορές τυπικές ή και ανύπαρκτες.⁴ Επομένως, κάλλιο η έμφαση του συνταγματικού νομοθέτη στην υποχρέωση παράθεσης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας να κατευθύνει τη Νομολογία σε ανάλογες παραδοχές, καθώς, καίτοι η ισχύουσα συνταγματική διάταξη τάσσεται υπέρ ακόμη και της επιβολής κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης για ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, δεν έχει τεθεί σε εφαρμογή αντίστοιχος εκτελεστικός νόμος.

II.B. Νομοθετική πρόβλεψη στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας

Έτι περαιτέρω σε αντιστοιχία, το άρ. 139 ΚΠΔ ορίζει «ότι οι αποφάσεις και τα βουλεύματα καθώς και οι διατάξεις του ανακριτή και του εισαγγελέα, πρέπει να αιτιολογούνται ειδικά και εμπειριστατωμένα, ενώ η καταδικαστική απόφαση και το παραπεμπτικό βούλευμα πρέπει να αναφέρουν και τον αριθμό του άρθρου του ποινικού νόμου που εφαρμόζεται (άρ. 484 παρ. 1 στοιχ. δ' και ε' και 510 παρ. 1 στοιχ. δ' και η'). Μόνη η επανάληψη της διατύπωσης του νόμου δεν αρκεί για την αιτιολογία. Αιτιολογία απαιτείται σε όλες χωρίς εξαίρεση τις αποφάσεις, τα βουλεύματα και τις διατάξεις, ανεξάρτητα του αν αυτό απαιτείται ειδικά από το νόμο ή αν είναι οριστικές ή παρεμπίπτουσες ή αν η έκδοσή τους αφήνεται στη διακριτική, ελεύθερη ή ανέλεγκτη κρίση του δικαστή που τις εξέδωσε». Το ανωτέρω άρθρο συμπληρώθηκε, καθώς προστίθενται και συνδέονται με υποχρέωση αιτιολογίας και οι ποινικές διαταγές, προς αποφυγή οποιασδήποτε ερμηνευτικής προσέγγισης που θα τις εξαιρούσε. Συνεπώς, μια δικαστική απόφαση επιβάλλεται να πληροί τις ανωτέρω συνταγματικά και δικονομικά δεσμευτικές προϋποθέσεις, ενώ το γράμμα των ως άνω διατάξεων επιβάλλει η

---

⁴ Συνταγματικά κείμενα, πρώτος τόμος, 4η έκδοση, 2007, σελ. 20 επ., Γιαννίδη, Η αιτιολόγηση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, 1989, σελ. 39, Ρήγος, Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων, 1997, 198.

απόφαση να διακρίνεται από μια συστοιχία αναγκαίων χαρακτηριστικών που αφορούν στο ουσιαστικό περιεχόμενο της και στον τρόπο που εκφέρεται στους κοινωνούς του Δικαίου.

Π.Γ. Νομολογιακός ορισμός της έλλειψης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας στις καταδικαστικές αποφάσεις και τα παραπεμπτικά βουλεύματα

Στην περίπτωση που η δικαστική απόφαση δεν έχει την απαιτούμενη από τις διατάξεις των άρθρων 93 παρ. 3 του Συντάγματος και 139 του ΚΠΔ ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, ιδρύεται ο προβλεπόμενος από το άρθρο 510 παρ. 1 στοιχ. Δ' του ίδιου Κώδικα λόγος αναίρεσης για έλλειψη αιτιολογίας (ΑΠ 136/2016, ΝΟΜΟΣ) και συνάμα ο με βάση το άρθρο 510 παρ.1 περ. β' ΚΠΔ λόγος αναίρεσης για έλλειψη ακροάσεως κατά το άρθρο 170 παρ.2 ΚΠΔ.

Ως εκ τούτου όταν θεμελιώνεται αναιρετικός λόγος κατά τα ανωτέρω και η απόφαση απασχολεί τον Άρειο Πάγο, στην κρατούσα νομολογία του Ανώτατου Ακυρωτικού η αιτιολογία διαμορφώνεται ως εξής: «η καταδικαστική απόφαση έχει την απαιτούμενη κατά τα άρθρα 93 παρ. 3 του Συντάγματος και 139 ΚΠΔ ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, η έλλειψη της οποίας ιδρύει τον εκ του άρθρου 510 παρ. 1 στοιχ. Δ' του ίδιου Κώδικα λόγο αναίρεσεως, όταν σ' αυτή περιέχονται με σαφήνεια, πληρότητα και χωρίς αντιφάσεις τα πραγματικά περιστατικά που προέκυψαν από τη διαδικασία στο ακροατήριο, σχετικά με τα υποκειμενικά και αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος, οι αποδείξεις (αποδεικτικά μέσα) επί των οποίων θεμελιώνονται τα περιστατικά αυτά, καθώς και οι σκέψεις με τις οποίες το Δικαστήριο υπήγαγε τα αποδειχθέντα περιστατικά στην ουσιαστική ποινική διάταξη που εφαρμόσθηκε. Τέλος η αιτιολογία της αποφάσεως παραδεκτό συμπληρώνονται από το διατακτικό, μαζί με το οποίο αποτελούν ενιαίο σύνολο».⁵

Αντίστοιχα, «το παραπεμπτικό βούλευμα έχει την απαιτούμενη από τα άρθρα 93 παρ. 3 του Συντάγματος και 139 ΚΠΔ ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, η έλλειψη της οποίας ιδρύει λόγον αναίρεσεως εκ του άρθρου 484 παρ. 1 στοιχ. Δ' ΚΠΔ, όταν αναφέρονται σ' αυτό με σαφήνεια, πληρότητα και χωρίς αντιφάσεις τα πραγματικά περιστατικά τα οποία προέκυψαν από την ανάκριση ή προανάκριση, για

---

⁵ Ενδεικτικά, ΑΠ 55/2020, ΑΠ 148/2020, ΑΠ 74/2020, ΑΠ 346/2020, ΑΠ 428/2020, ΑΠ 5/2019, ΑΠ 42/2019, ΑΠ 54/2019, ΑΠ 63/2019, ΑΠ 82/2019, ΑΠ 88/2019, ΑΠ 92/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

τα αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία του εγκλήματος, οι αποδείξεις που τα θεμελιώνουν και οι σκέψεις με τις οποίες κρίθηκε ότι υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις για την παραπομπή του κατηγορουμένου στο ακροατήριο. Δια την ύπαρξη τοιαύτης αιτιολογίας είναι επιτρεπτή η αλληλοσυμπλήρωση του αιτιολογικού με το διατακτικό, που αποτελούν ενιαίο σύνολο».⁶

Σύμφωνα με τον Παπαδαμάκη από την επισκόπηση της σταθερής νομολογίας του Αρείου Πάγου γίνεται δεκτό πως για να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένη μία απόφαση θα πρέπει να περιέχονται σ' αυτή με πληρότητα, σαφήνεια και χωρίς αντιφάσεις και λογικά κενά:

α) τα πραγματικά περιστατικά που προέκυψαν από την αποδεικτική διαδικασία στο ακροατήριο, στα οποία στηρίχτηκε η κρίση του δικαστηρίου για τη συνδρομή των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος,

β) η διεξοδική και κατά περιεχόμενο, όχι μόνο κατ' είδος αναφορά στα αποδεικτικά μέσα από τα οποία προέκυψαν τα περιστατικά αυτά,

γ) η διατύπωση σκέψεων και συλλογισμών, βάσει των οποίων υπήγαγε το Δικαστήριο τα αποδειχθέντα πραγματικά περιστατικά στην ουσιαστική ποινική διάταξη που εφαρμόστηκε,

δ) η αναφορά στους νομικούς λόγους για τους οποίους προκρίνεται η επιλογή υπαγωγής σε σχετικό κυρωτικό κανόνα, ειδικότερα όταν αυτή υπόκειται σε αμφισβήτηση.⁷

Π.Δ. Υπερνομοθετική Θεμελίωση της αιτιολογίας των ποινικών αποφάσεων

Η αρχή της δίκαιης δίκης που κατοχυρώνεται στο άρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ προϋποθέτει την αιτιολόγηση των αποφάσεων, χωρίς ωστόσο να την προβλέπει ρητώς.⁸ Σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ συμπεριλαμβάνει το δικαίωμα να υποβάλλουν οι διάδικοι

⁶ Βλ. ενδεικτικά. ΑΠ 83/2020, ΑΠ 1239/2012, ΑΠ 672/2011, ΑΠ 206/2011, ΑΠ 39/2016, ΑΠ 726/2011, ΑΠ 1221/2011, ΑΠ 1281/2011, ΑΠ 1486/2011, ΑΠ 24/2010 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

⁷ Βλ. Παπαδαμάκης Α. Ποινική Δικονομία-Η δομή της ποινικής δίκης, εκδ. Σάκκουλα, στ' έκδ, 2012, σελ 246.

⁸ ΕΔΔΑ, Rostomashvili κατά Γεωργίας (2018)

οποιοσδήποτε ισχυρισμούς θεωρούν λυσιτελείς. Ο σκοπός της σύμβασης δεν είναι να προστατεύει δικαιώματα θεωρητικά ή πλασματικά, αλλά δικαιώματα που είναι πρακτικά και αποτελεσματικά, και το συγκεκριμένο δικαίωμα μπορεί να είναι αποτελεσματικό μόνον αν οι ισχυρισμοί, τα επιχειρήματα και οι αποδείξεις τυγχάνουν «ακρόασεως», δηλαδή, εξετάζονται δεόντως από το δικαστήριο.⁹ Το δικαίωμα ακρόασης περιλαμβάνει επομένως όχι μόνο το δικαίωμα υποβολής κατηγοριών, αλλά επίσης επιβάλλει στο δικαστήριο την ανάγκη να παράσχει μια συνολική αιτιολογία για την αποδοχή ή την απόρριψη αυτών των κατηγοριών. Συνεπώς, τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει να μην αγνοούν τους ουσιώδεις ισχυρισμούς του κατηγορουμένου, εκείνους δηλαδή που θα μπορούσαν να τον απαλλάξουν από την κατηγορία, ειδάλως παραβιάζεται το δικαίωμα δικαστικής ακρόασης (fair hearing).¹⁰

Αν και το άρθρο 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ υποχρεώνει τα δικαστήρια σε αιτιολόγηση κατά τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), ο βαθμός συμμόρφωσης στην ως άνω ερμηνεία μπορεί να ποικίλλει ανάλογα και με τη φύση της απόφασης. Επομένως κατά πόσο κάποιο εθνικό δικαστήριο έχει παραβεί τη σύμφωνη με το άρ. 6 της ΕΣΔΑ υποχρέωσή του να παράσχει αιτιολογία, κρίνεται *ad hoc*, μπορεί δηλαδή να εκτιμηθεί μόνο στα πλαίσια των συγκεκριμένων περιστάσεων κάθε υποθέσεως¹¹. Παγίως, όμως αποτελεί παραβίαση του άρ. 6 παρ.1 ΕΣΔΑ η απλή επανάληψη της διατύπωσης του νόμου, χωρίς καμία περαιτέρω αιτιολογία¹².

Πάντως, το άρ. 6 ΕΣΔΑ δεν επιβάλλει απαραίτητη ενσωμάτωση της αιτιολογίας στο ίδιο το κείμενο της απόφασης. Μπορεί να διατυπωθεί μεταγενεστέρως, για παράδειγμα μαζί με τη δημοσίευση των πρακτικών της συνεδρίασης, αρκεί ο κατηγορούμενος – και ο συνήγορός του - να έχουν έγκαιρη πρόσβαση ενημέρωσης και το δέοντα χρόνο προετοιμασίας, ώστε να μπορούν να αξιοποιήσουν το περιεχόμενό τους, πριν εκπνεύσει η προθεσμία προσφυγής εναντίον της απόφασης, διαφορετικά

---

⁹ Καϊάφα- Γκμπάντι, όπ. π. 6

¹⁰ ΕΔΔΑ, MazahirJafarov κατά Αζερμπαϊτζάν (2020), ΕΔΔΑ, Camacho Camacho κατά Ισπανίας (2019)

¹¹ ΕΔΔΑ, Καρακάσης κατά Ελλάδος (2000), ΠοινΔικ 2001, 156 με παρατηρήσεις Δ. Ζημιανίτη, ΕΔΔΑ, Rostomashvili κατά Γεωργίας (2018)

¹² ΕΔΔΑ, Γούτσος κατά Ελλάδας (2000), Υπερ 2000 σελ. 392

παραβιάζεται το ειδικότερο δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο που απορρέει από το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.¹³

Συμπεράσματα από την επισκόπηση της νομολογίας του ΕΔΔΑ:¹⁴

- 1) Το ΕΔΔΑ κρίνει ως ουσιώδεις ισχυρισμούς και τους κατά την εθνική νομολογία «αρνητικούς της κατηγορίας ισχυρισμούς», οι οποίοι σύμφωνα με την νομολογία του ΑΠ δεν χρήζουν ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας.
- 2) Το ΕΔΔΑ κρίνει ως αυξημένη την ανάγκη αιτιολογίας των συγκεκριμένων ισχυρισμών από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, όταν αυτοί εκτίθενται με σαφήνεια ως ειδικός λόγος έφεσης.
- 3) Ακόμα και στοιχεία τα οποία εκφεύγουν του αναιρετικού ελέγχου, σύμφωνα με τη νομολογία του ΑΠ, όπως η αξιοπιστία ενός συγκεκριμένου μάρτυρα, πρέπει να εξετάζονται και να αιτιολογούνται ειδικώς και εμπεριστατωμένως, όταν ο κατηγορούμενος προβάλλει σαφείς και ορισμένες αιτιάσεις ως προς αυτά.
- 4) Το ΕΔΔΑ εξετάζει την ανάγκη αιτιολογίας των αποφάσεων κυρίως υπό το πρίσμα της έλλειψης ακροάσεως, ως αναιρετικό λόγο σε επίπεδο εθνικού δικαίου.
- 5) Το ΕΔΔΑ κρίνει ως ουσιώδεις ισχυρισμούς οι οποίοι χρήζουν ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας και ισχυρισμούς που αφορούν στην παραβίαση των εγγυήσεων και ελευθεριών που κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ.

III. Οι αναιρετικοί λόγοι των άρ. 510 παρ. 1 περ. Δ' και Ε' ΚΠΔ

III.A. Η έλλειψη ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Η ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων απορρέει από τα άρ. 93 παρ. 3 Συντάγματος και άρ. 139 ΚΠΔ. Ειδικότερα, κατά πάγια νομολογία θα πρέπει στην καταδικαστική απόφαση να εκτίθενται με σαφήνεια, πληρότητα και χωρίς αντιφάσεις ή λογικά κενά, τα προκύψαντα από την αποδεικτική διαδικασία πραγματικά περιστατικά, στα οποία στηρίχθηκε η κρίση του δικαστηρίου, για τη συνδρομή των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος, οι αποδείξεις που τα

¹³ ΕΔΔΑ, Rook κατά Γερμανίας (2019)

¹⁴ Μαργαρίτης Λ., Ποινική Δικονομία- Ένδικα Μέσα Ανάιρεση κατά αποφάσεων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2014, 558 επ.

θεμελιώνουν και οι νομικές σκέψεις υπαγωγής των περιστατικών αυτών, στην εφαρμοσθείσα ουσιαστική ποινική διάταξη.¹⁵ Επομένως, η ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία εδράζεται, κατά τον Άρειο Πάγο, επί τριών αξόνων, ήτοι, τα πραγματικά περιστατικά, τις αποδείξεις και τις νομικές σκέψεις υπαγωγής. Κατά δε την άποψη της θεωρίας ως ειδική αιτιολογία πρέπει να θεωρείται αυτή που στηρίζεται σε συγκεκριμένα αποδεικτικά μέσα και αποκλείει άλλα που κινούνται στην αντίρροπη κατεύθυνση, ενώ εμπειριστατωμένη αιτιολογία υπάρχει, όταν εμπεριέχονται σε αυτή οι αποδεικτικοί συλλογισμοί, οι οποίοι εκπορεύονται από τα αποδεικτικά μέσα και αποκαλύπτουν τον τρόπο σκέψης-επεξεργασίας του δικαστηρίου.¹⁶ Κατά το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) η υποχρέωση αιτιολογίας των αποφάσεων δεν απορρέει ευθέως από την ΕΣΔΑ,¹⁷ αλλά συνδέεται αφενός με τη γενική αρχή του κράτους δικαίου για την δικαιολόγηση των πράξεων κάθε εξουσίας, αφετέρου με την αρχή της δίκαιης δίκης, ως απόρροια του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, του δικαιώματος προς αποτελεσματική άσκηση ενδίκων μέσων και με τα δικαιώματα υπεράσπισης του κατηγορουμένου εν γένει.¹⁸

III.B. Εσφαλμένη ερμηνεία και εσφαλμένη εφαρμογή ουσιαστικής ποινικής διάταξης (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Ο εν λόγω αναιρετικός λόγος συντίθεται από δύο διαφορετικά εννοιολογικά μεγέθη που συνιστούν διαφορετική νομική πλημμέλεια, αλλά συχνά συγχέονται από τη νομολογία. Συγκεκριμένα, εσφαλμένη ερμηνεία υπάρχει όταν σε ουσιαστική ποινική διάταξη δίδεται διαφορετική έννοια απ' αυτήν που πραγματικά έχει, δηλαδή, υφίσταται εσφαλμένη μείζονα πρόταση στο συλλογισμό, συνεπεία της οποίας επέρχεται το εσφαλμένο πόρισμα, ανεξάρτητα από το αν τα πραγματικά περιστατικά υπήχθησαν ορθά ή εσφαλμένα, από άποψη τυπικής λογικής, στο λόγο της μείζονος πρότασης του συλλογισμού.¹⁹ Εσφαλμένη δε εφαρμογή υπάρχει όταν το δικαστήριο δεν υπήγαγε ορθά τα πραγματικά περιστατικά, που δέχθηκε ότι προέκυψαν από την

¹⁵ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 2/2022, ΑΠ 483/2023, ΑΠ 312/2023 areiospagos.gr

¹⁶ Παπαδαμάκης, Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων, ΠοινΔικ 2014, 522. Βλ. επίσης, για το «εμπειριστατωμένο» της αιτιολογίας Ανδρουλάκη Ν., Η ποινική απόδειξη ως αιτιολογία και η ολοκλήρωση της, ΝοΒ 2014, 1096.

¹⁷ Ανδρουλάκης Ν., Και πάλι για την αιτιολογία και τον αναιρετικό έλεγχο της ποινικής απόδειξης, ΠοινΧρ 2008, 490.

¹⁸ Βλ. αναλυτικά Καϊάφα-Γκμπάντι, Σκέψεις για την αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων με αφορμή τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΠοινΧρ 2008, 5.

¹⁹ Πάγια νομολογία, βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 2/2019, ΟΛΑΠ 2/2017 areiospagos.gr.

αποδεικτική διαδικασία, στην εφαρμοσθείσα ουσιαστική ποινική διάταξη.²⁰ Περίπτωση εσφαλμένης εφαρμογής ουσιαστικής ποινικής διάταξης υπάρχει και όταν η παράβαση γίνεται «εκ πλαγίου», γιατί δεν αναφέρονται στην απόφαση με σαφήνεια, πληρότητα και χωρίς λογικά κενά τα πραγματικά περιστατικά, που προέκυψαν κατά την κρίση του δικαστηρίου από την επ' ακροατηρίου διαδικασία ή κατά την έκθεση αυτών υφίσταται αντίφαση στην ίδια την αιτιολογία, ώστε να μην είναι εφικτός από τον Άρειο Πάγο ο έλεγχος για την ορθή ή μη εφαρμογή του νόμου, οπότε η απόφαση στερείται νόμιμης βάσης.²¹

III.Γ. Η σχέση μεταξύ των δύο αναιρετικών λόγων (Αποστολός Κωνσταντίνος – Γαβαλά Άννα)

Παρά τους ως άνω ορισμούς του Αρείου Πάγου για το τι συνιστά έλλειψη αιτιολογίας και τι εκ πλαγίου παράβαση νόμου, οι δύο αυτοί λόγοι αναιρέσεως χρησιμοποιούνται αδιακρίτως και συχνά συγχέονται από τη νομολογία. Πιο αναλυτικά, η διαπίστωση ασάφειας, αντιφατικότητας ή λογικών κενών οδηγεί συνήθως τον Άρειο Πάγο στην κατάφαση τόσο της έλλειψης νομίμου βάσεως, όσο συγχρόνως και της έλλειψης ειδικής αιτιολογίας, χωρίς, ωστόσο, να εξηγεί το Ακυρωτικό πόθεν προκύπτει αυτή η συρροή αναιρετικών λόγων.²² Πράγματι, είναι λογικό οι ασάφειες, αντιφάσεις ή τα λογικά κενά, να καθιστούν ανέφικτο τον έλεγχο από τον Άρειο Πάγο της ορθής ή μη εφαρμογής του νόμου, οπότε η απόφαση θα στερείται νόμιμης βάσης. Εξίσου εύλογο, όμως, είναι οι πλημμέλειες αυτές να δημιουργούν ισχυρή αμφιβολία σχετικά με το αν τυγχάνει εφαρμογής μια συγκεκριμένη διάταξη, οπότε και θα συντρέχει περίπτωση έλλειψης ειδικής αιτιολογίας.

Κατά την κρατούσα στη θεωρία άποψη, που προκρίνεται και εδώ ως ορθότερη, η έλλειψη νομίμου βάσεως αποτελεί υποσύνολο²³ ή και ταυτίζεται με την έλλειψη αιτιολογίας.²⁴ Και τούτο διότι, η έλλειψη νομίμου βάσεως ταυτίζεται προς την έλλειψη δυνατότητας υπαγωγής και, άρα, ως όχι λογικώς θεμελιωμένο συμπέρασμα θίγει την

²⁰ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 675/2022, ΑΠ 587/2022, ΑΠ 310/2022 areiospagos.gr.

²¹ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 572/2021, ΑΠ 914/2020 areiospagos.gr.

²² Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1645/2022, ΑΠ 1573/2017, ΑΠ 1005/2016 areiospagos.gr.

²³ Βλ. αναλυτικά Παννίδη, Έλλειψη αιτιολογίας και έλλειψη νομίμου βάσεως στις ποινικές αποφάσεις του Αρείου Πάγου, Σαράντα χρόνια Ποινικά Χρονικά 1951-1991, 1991, 25.

²⁴ Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης., ό.π., σελ. 520 επ., Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία, ό.π., σελ. 572 επ.

ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία που απαιτείται κατά το Σύνταγμα και το άρ. 139 του ΚΠΔ. Επομένως, όταν ο Άρειος Πάγος δεν είναι σε θέση να ελέγξει την ορθή εφαρμογή του νόμου, είναι προφανές ότι ακόμα και αν υπάρχουν αιτιολογίες, αυτές θα πάσχουν από κάποιο ελάττωμα, ασάφειες, αντιφάσεις κ.λπ. Είναι δυνατόν, πάντως, κατά την άποψη αυτή η αναιτιολόγητη συγκρότηση της ελάσσοнос προτάσεως να συνεπάγεται μόνο έλλειψη αιτιολογίας και όχι εκ πλαγίου παράβαση, εφόσον δεν θίγεται ο υπαγωγικός συλλογισμός. Με άλλα λόγια, κατά την άποψη αυτή το σύνολο των περιπτώσεων νομίμου βάσεως είναι υποσύνολο των περιπτώσεων ελλείψεως αιτιολογίας, ενώ υπάρχουν περιπτώσεις ελλείψεως αιτιολογίας που δεν συνιστούν έλλειψη νομίμου βάσεως.²⁵ Υπό την έννοια αυτή, ως καταφάσκειται και από τον Γιαννίδη, η συνεχώς διογκούμενη σύμπτωση των δύο λόγων στην νομολογία του ΑΠ και η πληθώρα αποφάσεων, οι οποίες λένε ότι συντρέχουν έλλειψη αιτιολογίας και έλλειψη νομίμου βάσεως, εμφανίζεται ως τυπικά ορθή αλλά συγχρόνως και ως περιττή, αφού στις περιπτώσεις αυτές θα αρκούσε η έλλειψη αιτιολογίας

Κατ' άλλη προσέγγιση, η έλλειψη νομίμου βάσεως απορρέουσα από την περίπτωση 19 του άρ. 559 ΚΠολΔ ταυτίζεται με την έλλειψη αιτιολογίας της Πολιτικής Δικονομίας, διότι αφήνει ακάλυπτη, ανεπίδεκτη ελέγχου και ως εκ τούτου ενδεχομένως εσφαλμένη τη κατάφαση συγκεκριμένων στοιχείων της κατά τον νόμο εγκληματικής συμπεριφοράς. Η απόφαση αναιρείται για έλλειψη νόμιμης βάσης, όταν εμφοιχωρούν στο πόρισμα, που περιλαμβάνεται στο διατακτικό αλλά και στο σκεπτικό, ασάφειες, αντιφάσεις ή λογικά κενά που καθιστούν ανέφικτο τον έλεγχο της εφαρμογής. Το πόρισμα ανάγεται στα στοιχεία και την ταυτότητα του οικείου εγκλήματος και δεν πρέπει να συγγέται με τους συλλογισμούς της ειδικής αιτιολογίας, στους οποίους παρατίθενται κατά κανόνα συγκεκριμένα περιστατικά που στηρίζουν τη δικαστική κρίση. Έτσι από πληθώρα θεωρητικών υποστηρίζεται ότι η έλλειψη νομίμου βάσεως μεταφερομένη σε λόγο ποινικής αναίρεσης δεν έχει να προσφέρει τίποτα περισσότερο από την έλλειψη αιτιολογίας.²⁶ Ομοίως, η έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας οδηγεί στο ανέφικτο του αναιρετικού ελέγχου περί την ορθή εφαρμογή του νόμου.²⁷ Για αυτό πολύ συχνά το Ακυρωτικό στην περίπτωση της έλλειψης νομίμου

---

²⁵ Γιαννίδης, όπ. π. 25 επ.

²⁶ Έτσι κυρίως οι Ανδρουλάκης, όπ. π., Παπαδαμάκης όπ. π., Καρράς, Η Αναίρεση στην Ποινική Δίκη, 2009, 333 επ.

²⁷ Έτσι η ΑΠ 1491/2018 areiospagos.gr

βάσεως δέχεται ότι συντρέχει έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας και συγχρόνως εσφαλμένη εφαρμογή και ερμηνεία ουσιαστικής ποινικής διατάξεως, απορρέουσα από την έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας, διότι δεν είναι δυνατός ο αναιρετικός έλεγχος περί την υπαγωγή. Απλώς ο Άρειος Πάγος αντί να κρίνει αλυσιτελή τον έλεγχο των παραπέρα λόγων αναιρέσεως προβαίνει στον έλεγχο και των δύο αναιρετικών λόγων, καίτοι ο τελευταίος έλεγχος εμφανίζεται ως περιττός. Το παράδοξο είναι όταν ελέγχει την έλλειψη νομικής βάσεως μόνον υπό το πρίσμα του αναιρετικού λόγου του άρθρου 510 παρ. 1 Ε' ΚΠΔ.²⁸

Πριν την τροποποίηση που έγινε στο άρθρο 511 του ΚΠΔ, από τον Άρειο Πάγο εξετάζονταν αυτεπάγγελτα στην αναίρεση αποφάσεων μόνο οι λόγοι Α', Γ', Δ', ΣΤ' και Θ' του άρθρου 510 ΚΠΔ. Δεν συμπεριλαμβανόταν, δηλαδή, στους αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενους λόγους η εσφαλμένη ερμηνεία ή εφαρμογή ουσιαστικής ποινικής διάταξης παρά μόνο η εσφαλμένη αιτιολογία. Μετά το Ν. 3160/2003, προστέθηκε στους αυτεπαγγέλτως εξεταζόμενους λόγους και η περίπτωση Ε'. Επομένως η πρακτική σημασία του ζητήματος εντοπίζεται: πρώτον, στην πρόβλεψη του άρ. 506 στοιχ. Β' ΚΠΔ, το οποίο παρέχει δικαίωμα στον εισαγγελέα να ζητήσει την αναίρεση αθωωτικών αποφάσεων μόνο αν η αθώωση οφείλεται σε εσφαλμένη εφαρμογή ή ερμηνεία ουσιαστικής ποινικής διάταξης, η οποία μάλιστα πρέπει να προτείνεται ορισμένα και όχι για έλλειψη αιτιολογίας. Μάλιστα, στην περίπτωση αυτή αποκλείεται η αυτεπάγγελτη έρευνα άλλων λόγων (συμπεριλαμβανομένης και της έλλειψης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας). Έτσι, ως προς την εφαρμογή του άρ. 506 στοιχ. Β', έχει σημασία η ένταξη ή μη έλλειψης νόμιμης βάσεως στην εσφαλμένη εφαρμογή η ερμηνεία ουσιαστικής ποινικής διάταξης, δεδομένου ότι ο Άρειος Πάγος έχει δεχτεί σχετική αίτηση αναιρέσεως για εκ πλαγίου παράβαση ουσιαστικού ποινικού νόμου, ενώ αντίστοιχα έχει απορρίψει αίτηση αναιρέσεως εισαγγελέως εφετών, η οποία - μεταξύ άλλων- περιέχει αιτιάσεις για έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της προσβαλλόμενης αθωωτικής απόφασης (ασάφειες και έλλειψη πληρότητας στην έκθεση των πραγματικών περιστατικών).²⁹

²⁸ *Μαργαρίτης Α.*, Ποινική δικονομία - Ένδικα μέσα, Τόμος IV, Αναίρεση κατά αποφάσεων, 2012, 690 επ.

²⁹ *Μαργαρίτης Α.*, ό.π., σελ. 692-23.

Η προβληματική αυτή απασχόλησε ιδιαίτερα μετά την αναμόρφωση του άρ. 478 ΚΠΔ όπου προβλέπεται δυνατότητα εφέσεως κατά βουλευμάτων στον κατηγορούμενο με προβλεπόμενο λόγο μόνο την εσφαλμένη εφαρμογή ή ερμηνεία ουσιαστικής ποινικής διάταξης και όχι την έλλειψη αιτιολογίας, ζήτημα που σχετίζεται άμεσα βέβαια και με την προβληματική της ένταξης της ελλείψεως αιτιολογίας στον έτερο λόγο περί απόλυτης ακυρότητας.³⁰ Ωστόσο, ο Νέος ΚΠΔ χωρίς περαιτέρω αιτιολογία προέβη στην εξής μεταρρύθμιση του άρθρου 478: «*Το ένδικο μέσο της έφεσης επιτρέπεται στον κατηγορούμενο μόνο κατά του βουλεύματος του συμβουλίου πλημμελειοδικών το οποίο τον παραπέμπει στο δικαστήριο για κακούργημα και μόνο για τους λόγους: α) της απόλυτης ακυρότητας και β) της ευθείας εσφαλμένης ερμηνείας και εφαρμογής ουσιαστικής ποινικής διάταξης*» Απέκλεισε, δηλαδή, την εκ πλαγίου παραβίαση ουσιαστικής ποινικής διάταξης. Έτσι η μοναδική πρακτική συνέπεια εντοπίζεται στο πεδίο του άρθρου 506 ΚΠΔ κατά το οποίο την αναίρεση αθωωτικών αποφάσεων μπορεί να ζητήσει ο εισαγγελέας πλημμελειοδικών για τις αποφάσεις του τριμελούς πλημμελειοδικείου, των δικαστηρίων ανηλίκων, των μονομελών πλημμελειοδικείων της έδρας και περιφέρειάς του ή ο εισαγγελέας εφετών για τις αποφάσεις του εφετείου, του μικτού ορκωτού εφετείου και των μικτών ορκωτών δικαστηρίων της περιφέρειάς του, αν η αθώωση οφείλεται σε εσφαλμένη εφαρμογή ή ερμηνεία ουσιαστικής ποινικής διάταξης και μόνο για τον λόγο τούτο.³¹

IV. Η τυπική αιτιολογία (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Σταχυολογώντας και πάλι τα απαραίτητα συστατικά της ποινικής απόφασης, το δικαστήριο στην απόφασή του είναι, αρχικά, υποχρεωμένο να παραθέσει τα πραγματικά περιστατικά που προέκυψαν από την αποδεικτική διαδικασία και τα οποία στοιχειοθετούν την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος. Καίτοι η παράθεση αυτή γίνεται συνήθως στο αιτιολογικό της απόφασης, δογματικά αυτά ανήκουν στο διατακτικό, στο οποίο κατά κανόνα επαναλαμβάνονται.³² Επιτρεπτά, όμως, κατά τον Άρειο Πάγο αλληλοσυμπληρώνεται το διατακτικό με το αιτιολογικό, τα οποία συνιστούν ενιαίο όλο, είναι δυνατή, δηλαδή, η μερική παραπομπή του

---

³⁰ Μούρτζιου Κ., Η έλλειψη αιτιολογίας ως λόγος έφεσης κατά του βουλεύματος του συμβουλίου πλημμελειοδικών μετά τον Ν 3904/2010 (Με αφορμή το υπ' αριθ. 137/2015 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Θεσσαλονίκης), ΠοινΔικ 2016, 1029.

³¹ ΑιτΕκθ Νέου ΚΠΔ, 121 επ.

³² Ανδρουλάκης Ν., Και πάλι για την αιτιολογία και τον ανααιρετικό έλεγχο της ποινικής απόδειξης, ΠοινΧρ 2008, 483

σκεπτικού στο αιτιολογικό, ώστε να μην υπάρχει πρόβλημα αν στο διατακτικό περιέχονται με πληρότητα τα στοιχεία της αντικειμενικής και υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος.³³ Ωστόσο, η συμπλήρωση αυτή δεν μπορεί να φθάσει μέχρι σημείου ολικής αναφοράς στα περιστατικά που αναγράφονται, ως λογικό συμπέρασμα, στο διατακτικό της απόφασης, διότι η αλληλοσυμπλήρωση αυτή προϋποθέτει αναφορά ορισμένων και διακριτών περιστατικών στην αιτιολογία της απόφασης και παραπομπή κατά τα λοιπά στο διατακτικό. Αν, παρόλα αυτά, δεν αναφέρεται κανένα από τα περιστατικά αυτά στο αιτιολογικό, αλλά γίνεται καθολική παραπομπή δι' αυτού στο διατακτικό, δεν πληρούται η απαίτηση της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της απόφασης, αλλά η αιτιολογία μεταπίπτει σε τυπική.³⁴ Συνεπώς, αν δεν αναφέρεται κανένα εκ των περιστατικών αυτών στο αιτιολογικό, αλλά γίνεται καθολική παραπομπή δι' αυτού στο διατακτικό δεν πληρούται η απαίτηση ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας της απόφασης.³⁵

Η αναφορά εξάλλου των περιστατικών αυτών συνίσταται στην έκθεση των εμπιπτόντων στο πραγματικό της εφαρμοσθείσας ουσιαστικής ποινικής διατάξεως γεγονότων. Στα εν λόγω νομικώς αξιόλογα γεγονότα, περιλαμβάνονται ιδίως πράξεις, ψυχικές καταστάσεις, φυσικά φαινόμενα, πράγματα, πρόσωπα, σχέσεις τόπου, χρόνου και αιτιότητας και καταστάσεις εν γένει, δεν αρκεί δε να μνημονεύονται με γενικές και τυποποιημένες φράσεις, που προσήκουν σε κάθε περίπτωση, αλλά απαιτείται να διαλαμβάνονται οντολογικώς ως ιστορικά γεγονότα, ήτοι εξειδικευμένα κατά τα ατομικά και ιδιαίτερα αυτών γνωρίσματα βιοτικά συμβάντα με αναφορά τους κατά την ουσία, το ποσό, το ποιόν, τον τόπο, το χρόνο και τις σχέσεις τους.³⁶

Κατά μια δε πιο επιεική διατύπωση που περιστασιακά εμφανίζεται στην νομολογία του Ακυρωτικού, η απλή επανάληψη του διατακτικού στο σκεπτικό της απόφασης, καθ' εαυτή, δεν συνιστά ελλιπή αιτιολογία, στην περίπτωση που το διατακτικό είναι τόσο λεπτομερές και εκτίθενται στο περιεχόμενό του με τέτοια σαφήνεια και πληρότητα τα πραγματικά περιστατικά που στοιχειοθετούν την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος, ώστε να καθίσταται

---

³³ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1218/2022, ΑΠ 949/2022, ΑΠ 694/2022, ΑΠ 481/2022, ΑΠ 132/2022 areiospagos.gr.

³⁴ ΑΠ 83/2023 areiospagos.gr.

³⁵ ΑΠ 99/2019 areiospagos.gr.

³⁶ ΑΠ 47/2015, ΑΠ 1518/2012 areiospagos.gr.

περιττή η λεκτική διαφοροποίηση του σκεπτικού.³⁷ Τούτο όμως προϋποθέτει ότι υπάρχει σκεπτικό στην προσβαλλόμενη απόφαση με ρητή μάλιστα αναφορά στα παραπάνω πραγματικά περιστατικά του διατακτικού της προσβαλλομένης απόφασης και μόνο όταν στο διατακτικό δεν διαλαμβάνονται τέτοια περιστατικά, η αιτιολογία, στην οποία επαναλαμβάνεται το διατακτικό είναι ελλιπής.³⁸ Επομένως, είναι δυνατόν στο μεν διατακτικό της απόφασης να περιλαμβάνονται τα στοιχεία του κατηγορητηρίου, τα οποία συγκεντρώνουν τις απαιτούμενες ελάχιστες προϋποθέσεις για την εγκυρότητα του εισαγωγικού της δίκης εγγράφου, σε καμιά, όμως, περίπτωση δεν αρκούν τα στοιχεία αυτά για να ανταποκριθούν στις αξιώσεις που πρέπει να χαρακτηρίζουν μια αιτιολογημένη δικαστική απόφαση, εκτός αν αναφέρονται συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά από τα οποία προέκυψε η πραγμάτωση του εγκλήματος και οι αποδείξεις από τις οποίες το Δικαστήριο κατέληξε στο σχηματισμό της δικανικής πεποίθησής του ως προς την ενοχή.³⁹ Σημειώνεται, πάντως, ότι όταν ελλείπει παντελώς η αιτιολογία χωρίς να γίνεται καν αναφορά με παραπομπή στο διατακτικό τότε δεν υφίσταται ούτε τυπική αιτιολογία.⁴⁰

Συμπερασματικά, τυπική αιτιολογία είναι αυτή στην οποία στο σκεπτικό της απόφασης γίνεται καθολική παραπομπή ως προς τα πραγματικά περιστατικά στο διατακτικό, τα οποία συνήθως αποτελούν πιστή αποτύπωση του κατηγορητηρίου, όπως και όταν αναφέρεται ότι «αποδείχτηκαν όσα αναφέρονται στο κατηγορητήριο», χωρίς, όμως, να επισημαίνονται τα πραγματικά περιστατικά που προέκυψαν από την αποδεικτική διαδικασία.⁴¹ Συγχρόνως, όμως, υποστηρίζεται στη θεωρία ότι το αιτιολογικό επιτελεί διαφορετική λειτουργία σε σχέση με το διατακτικό, ώστε να μην είναι δυνατόν το διατακτικό να συμπληρώσει ή να υποκαταστήσει το σκεπτικό.⁴² Κατά την εδώ υποστηριζόμενη άποψη, στην αιτιολογία της απόφασης πρέπει οπωσδήποτε να περιέχονται τα πραγματικά περιστατικά εκείνα που στοιχειοθετούν την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος, χωρίς να αρκεί η πιστή αντιγραφή του κατηγορητηρίου και χωρίς να υπάρχει υποκατάσταση του αιτιολογικού από το

---

³⁷ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 102/2023, ΑΠ 1506/2022, ΑΠ 967/2022 areiospagos.gr.

³⁸ ΑΠ 1373/2022, ΑΠ 873/2022, ΑΠ 55/2020, ΑΠ 428/2020, ΑΠ 74/2016, areiospagos.gr.

³⁹ ΑΠ 1150/2014 areiospagos.gr.

⁴⁰ ΑΠ 598/2020 areiospagos.gr.

⁴¹ Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, Θεμελιώδεις Έννοιες, όπ. π. 518.

⁴² Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, Και πάλι για την αιτιολογία και τον αναιρετικό έλεγχο της ποινικής απόδειξης, ΠοινΧρ 2008, 483.

διατακτικό.⁴³ Έτσι, η αιτιολογία οφείλει να καλύπτει και να νομιμοποιεί το σύνολο, να διαθέτει νοηματική αυτοτέλεια και αποδεικτική θεμελίωση, ώστε το διατακτικό να στηρίζεται στο σκεπτικό υπό την έννοια ότι τα γινόμενα δεκτά στο τελευταίο δικαιολογούν τα γινόμενα δεκτά στο πρώτο.⁴⁴ Άλλαις λέξεσι, το αιτιολογικό πρέπει να περιέχει πληρότητα πραγματικών περιστατικών, τα αποδεικτικά μέσα από τα οποία αυτά προέκυψαν και τις κατάλληλες νομικές σκέψεις υπαγωγής, ώστε στο διατακτικό να προκύπτει και να διατυπώνεται αβίαστα μόνο το συμπέρασμα με βάση όσα έγιναν δεκτά στο σκεπτικό της απόφασης.

V. Η ενδοιαστική αιτιολογία (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Ο Άρειος Πάγος παγίως διαπιστώνει πλημμελή, ασαφή και αντιφατική αιτιολογία σε δικαστικές αποφάσεις ουσίας, στο σκεπτικό ή στο διατακτικό των οποίων ανευρίσκονται ενδοιαστικές και υποθετικές παραδοχές επί στοιχείων του εκάστοτε επίδικου αδικήματος. Η αιτιολογία, λοιπόν, δεν μπορεί να είναι ενδοιαστική, να στηρίζεται δηλαδή, σε πραγματικά περιστατικά, για τα οποία το δικαστήριο δεν έχει σχηματίσει πλήρη δικανική πεποίθηση, όπως όταν δεν προκύπτει με βεβαιότητα αν γίνεται δεκτός ορισμένος ισχυρισμός του κατηγορουμένου ή δεν λαμβάνεται θέση για τη συνδρομή ορισμένων πραγματικών περιστατικών.⁴⁵ Υπάρχει, δηλαδή, όπως εύστοχα παρατηρείται «συγκάλυψη της αμφιβολίας του δικαστηρίου ως προς την ενοχή».⁴⁶ Η αιτιολογία από την οποία ενδεικνύεται ότι το δικαστήριο δεν σχημάτισε πλήρη δικανική πεποίθηση για την ενοχή ή άλλο πραγματικό περιστατικό, πλην διατηρεί αμφιβολίες, οι οποίες δεν εκδηλώνονται ρητά, περιλαμβάνει φράσεις, όπως «ακόμα και αν...»,⁴⁷ «σε κάθε περίπτωση...»⁴⁸. Επισημαίνεται ότι ενδοιαστική αιτιολογία μπορεί να είναι και αυτή που αφορά στην συνδρομή ορισμένων υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος, τα οποία απαιτούν ειδική αιτιολογία σύμφωνα με τη νομολογία του Αρείου Πάγου.⁴⁹

⁴³ Δαλακούρα, «Η αιτιολόγηση των ποινικών αποφάσεων: Δικονομικό θέσφατο ή θεσμική εγγύηση ορθής απονομής της δικαιοσύνης;» ΝοΒ 2009, 2065.

⁴⁴ Ανδρουλάκη Ν., Θεμελιώδεις Έννοιες, ό.π., 519, Παπαδαμάκη, Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων, ΠοινΔικ 2014, 524.

⁴⁵ ΑΠ 1619/2008, ΑΠ 420/2007 areiospagos.gr.

⁴⁶ Καϊάφα-Γκμπάνι, Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία, 2009, 790.

⁴⁷ ΑΠ 733/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁴⁸ ΑΠ 133/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ ΑΠ 512/2008 areiospagos.gr.

⁴⁹ ΑΠ 269/2019, ΑΠ 520/2008 areiospagos.gr.

Ωστόσο, η ύπαρξη οποιασδήποτε αμφιβολίας ή ενδοιαστικών φράσεων δεν θα πρέπει να οδηγεί μονοσήμαντα στο συμπέρασμα ότι η αιτιολογία της απόφασης είναι ενδοιαστική και, συνεπώς, πλημμελής. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται δεκτό ότι αν το μέρος που αναφέρεται η ενδοιαστική αιτιολογία δεν αφορά στοιχείο της αντικειμενικής ή υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος τότε δεν υπάρχει έλλειψη αιτιολογίας και ο σχετικός ισχυρισμός προβάλλεται αλυσιτελώς.⁵⁰ Παράλληλα, η χρήση φράσεων, όπως «προφανώς»,⁵¹ «πιθανότατα»⁵² και «αντί αδιευκρίνιστου»⁵³ δεν φανερώνουν πάντοτε τυχόν ενδοιασμούς του Δικαστηρίου, ενώ ενδέχεται και η εκπεφρασμένη αβεβαιότητα του Δικαστηρίου ως προς ορισμένο πραγματικό περιστατικό να μην καθιστά την αιτιολογία ενδοιαστική.⁵⁴

Η ενδοιαστική και υποθετική αιτιολογία καταδικαστικής απόφασης, προβάλλει ως παντελώς ασαφής, αντιφατική και πλημμελής, καθιστώντας ούτως την απόφαση αναιρετέα κατ'άρ. 510 παρ. 1 περ. Δ' Κ.Π.Δ.. Ταυτόχρονα, οι ασάφειες, οι υποθέσεις οι ενδοιασμοί και οι αντιφάσεις του σκεπτικού και του διατακτικού της συνεπάγονται το ανέφικτο του αναιρετικού ελέγχου από τον Άρειο Πάγο επί του αν ερμηνεύθηκαν και εφαρμόστηκαν ορθώς οι ουσιαστικές ποινικές, με αποτέλεσμα να συντρέχει περίπτωση εκ πλαγίου παράβασης (ή άλλως ελλείψεως νομίμου βάσεως), η οποία καθιδρύει τον αναιρετικό λόγο του άρθρου 510 παρ. 1 περ. Ε' Κ.Π.Δ.⁵⁵

---

⁵⁰ ΑΠ 2048/2007 areiospagos.gr σύμφωνα με την οποία «β) η παρεμβολή της φράσεως "πιθανότατα το ποσό αυτό (60.000.000) το ανακοίνωσε χωρίς να έχει γίνει ουσιαστικός έλεγχος των βιβλίων και στοιχείων του Ψ1" δεν καθιστά ενδοιαστική την αιτιολογία της αποφάσεως, διότι η πιθανολόγηση που εξέφρασε το δικαστήριο με τη φράση αυτή δεν αφορά τα στοιχεία που συγκροτούν την κατά του Ψ1 απόπειρα εκβίασεως, κατά την ιστόρηση της οποίας η φράση αυτή παρενεβλήθη, γ) δεν καθίσταται, επίσης, ενδοιαστική η αιτιολογία της αποφάσεως από την παρεμβαλλόμενη πρόταση, αναφορικά με το σύζυγο της κατηγορουμένης, ότι αυτός "φαίνεται ότι είχε παράνομη ανάμειξη στην εργασία της", διότι εμπεριέχεται μεν στην πρόταση αυτή ενδοιασμός, αλλά σε σχέση με συμμετοχική δράστη προσώπου μη κατηγορουμένου, δ) με τη χρήση των λέξεων "εάν" και "θα" στην παραδοχή της [...] δεν εξέφρασε το δικαστήριο ενδοιαστική κρίση ως προς θεμελιωτικό της ως άνω απόπειρας εκβίασεως στοιχείο, αλλά απέδωσε το διαγνωσθέν από αυτό σχέδιο της κατηγορουμένης σε σχέση με τη συμπεριφορά της, το οποίο είχε ήδη αυτή καταστρώσει».

⁵¹ ΑΠ 867/2006 areiospagos.gr

⁵² ΑΠ 1561/2008 areiospagos.gr

⁵³ ΑΠ 445/2022 areiospagos.gr

⁵⁴ ΑΠ 893/2014 ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ: «ο μη ακριβής προσδιορισμός του αντικειμένου, το οποίο κατέπεσε από την οικοδομή και κύπησε τον παθόντα στο κεφάλι, που έγινε δεκτό, ότι ήταν τούβλο ή κεραμίδι ή ξύλο ή οποιοδήποτε άλλο οικοδομικό υλικό, δεν συνιστά ενδοιαστική αιτιολογία ούτε δημιουργεί λογικό κενό, διότι σημασία έχει το πλήγμα, που δέχθηκε ο παθών από αντικείμενο, το οποίο προήλθε από το χώρο της εργασίας του και όχι το είδος αυτού».

⁵⁵ Έτσι και η ΑΠ 372/2021 areiospagos.gr: ««η ως άνω αιτιολογία εκτός από αντιφατική και ενδοιαστική είναι και ελλιπής και μη προσήκουσα», η οποία έκανε δεκτούς τους ως άνω αναιρετικούς λόγους. Βλ.

Σημειωτέον ότι, όπως προαναφέρθηκε, στην πολιτική δίκη γίνεται δεκτό ότι η ενδοιαστική αιτιολογία εμπίπτει στην περίπτωση 19 του άρθρου 559 ΚΠολΔ αναγνωριζόμενη ως περίπτωση έλλειψης νομίμου βάσεως της απόφασης. Ειδικότερα, ο λόγος αυτός συντρέχει μεταξύ άλλων, όταν τα εκτιθέμενα πραγματικά περιστατικά δεν καλύπτουν όλα τα στοιχεία του πραγματικού του κανόνα δικαίου για την επέλευση της έννομης συνέπειας που απαγγέλθηκε ή την άρνησή της («ανεπαρκής αιτιολογία, με την οποία ισοδυναμεί εννοιολογικώς και η ενδοιαστική αιτιολογία»), όταν, δηλαδή, το δικαστήριο της ουσίας δεν διατυπώνει στην ελάσσονα πρόταση του δικανικού του συλλογισμού σαφή δικανική πεποίθηση, με συνέπεια το αποδεικτικό πόρισμα να μην είναι αναμφισβήτητο.⁵⁶

VI. Η επάλληλη αιτιολογία (*Γαβαλά Άννα*)

Επάλληλη αιτιολογία απαντάται όταν κατά την αιτιολόγηση της δικανικής πεποίθησης σύμφωνα με το υπό κρίση ζήτημα υπάρχουν ενυπάρχουν ταυτόχρονα πολλαπλές αυτοτελείς αιτιάσεις που κατατείνουν στο αυτό συμπέρασμα, καίτοι διέρχονται διαφορετικές συλλογιστικές πορείες. Κατά την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου ειδική και εμπειρισταωμένη είναι η αιτιολογία της απόφασης οπότεν το δικαστήριο διέρχεται ανάμεσα από περισσότερους δικανικούς συλλογισμούς και αιτιάσεις επί του επίδικου ζητήματος, καταλήγει όμως στο ίδιο (ασφαλές) συμπέρασμα. Η δικαστική απόφαση διασώζεται ακόμα κι αν οι επί μέρους αιτιάσεις διατυπώνονται μεταξύ τους αντιφατικές ή η κάθε μία απ' αυτές ελλιπής και άρα ανεπαρκής, αν έστω και μία εκ των αιτιάσεων αυτών να παρατίθεται αρκούντως. Στις περιπτώσεις αυτές, σύμφωνα με το Ανώτατο Ακυρωτικό, ο αναιρετικός έλεγχος μιας εκ των πλειόνων αιτιολογιών, παρέλκει αλυσιτελής, εάν, μια άλλη, επάλληλη, ειδικωμένη αυτοτελώς, στέκει αυτάρκης επί του ίδιου ζητήματος και δεν προσβάλλεται ειδικώς.⁵⁷

Η επάλληλη αιτιολογία αποτελεί γέννημα της αστικής δίκης και μεταφέρεται στο ποινικό δικονομικό πεδίο με την αυτή αντιμετώπιση. Αρχικώς λοιπόν αποτέλεσε μοντέλο επαρκούς αιτιολόγησης πολιτικών αποφάσεων, το οποίο επιστρατεύτηκε από το Ανώτατο Ακυρωτικό προκειμένου για ποινικές αποφάσεις.

αναλυτικά περί της συρροής των αναιρετικών λόγων και τις υποστηρισθείσες στη θεωρία θέσεις παραπάνω ενότητα III.Γ.

⁵⁶ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 15/2006, ΟΛΑΠ 1/1999, ΟΛΑΠ 24/1992, ΑΠ 998/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

⁵⁷ ΑΠ 1033/2008

Ωστόσο από την νομολογιακή μελέτη διακρίνονται τα όρια που τίθενται για την παραδεκτή και ως εκ τούτο ανέλεγκτη κατίσχυση επάλληλης αιτιολογίας. Το επαρκές των επάλληλων αιτιολογιών οροθετείται βάσει πληρότητας έστω και μίας εξ αυτών, η οποία πρέπει αυτοτελώς να πληροί τις νομολογιακώς κεκτημένες επιταγές. Το ανώτατο ακυρωτικό, προκειμένου να στηρίξει το επαρκές μιας επάλληλης αιτιολογίας, ελέγχει την πληρότητα πλειόνων αιτιάσεων του δικαστηρίου της ουσίας και, αν το τελευταίο, κατά την ανέλεγκτη περί τα πράγματα κρίση του, κατέτεινε στην ίδια απόφαση με μία ή περισσότερες εξ' αυτών των επάλληλων αιτιολογιών, τότε η αιτιολογία, της οποίας διώκεται ο αναιρετικός έλεγχος, αλυσιτελώς παρατίθεται στην υπό κρίση απόφαση του δικαστηρίου της ουσίας, αλλά και αλυσιτελώς προσβάλλεται αναιρετικά.

Ωστόσο, από την σχέση επάλληλης αιτιολογίας με την έλλειψη νομίμου βάσεως ανακύπτει η εξής προβληματική. Κατά τα προρρηθέντα, σε περίπτωση ύπαρξης πλειόνων αιτιολογιών που καταλήγουν στο αυτό συμπέρασμα- κρίση, δεν ιδρύεται αναιρετικός λόγος περί έλλειψης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας καθώς η επάλληλη αυτή αιτιολογία κατά το ανώτατο ακυρωτικό κρίνεται επαρκής. Δοθέντων τούτων, όμως αναφύεται ο προβληματισμός αναφορικά με το συμβαίνει όταν οι επιμέρους αιτιάσεις που συνθέτουν μια επάλληλη αιτιολογία είναι αντιφατικές μεταξύ τους. Και τούτο διότι γίνεται δεκτό ότι ο αναιρετικός έλεγχος για τον υπό στοιχείο Δ' λόγο του άρθρου 510 παρ.1 ΚΠΔ παρέλκει αλυσιτελής, ταυτοχρόνως όμως με την ύπαρξη αντιφατικής αιτιολογίας κατά τον Άρειο Πάγο εμφιλοχωρούν λογικά κενά και ασάφειες και επομένως η απόφαση στερείται νομίμου βάση, ιδρύοντας αναιρετικό λόγο υπό το στοιχείο Ε' του άρθρου 510 παρ.1 ΚΠΔ.

Έτσι με την παρούσα υιοθετείται πως η επάλληλη αιτιολογία τυγχάνει αναιρετικά ελέγξιμη, για λόγους που δεν συνδέονται ευθέως με τα νομολογιακώς κατοχυρωμένα της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας, τελούν όμως υπό άρρηκτη σύνδεση με αυτά.

VII.Αποδεικτικά μέσα (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Ως προς τα αποδεικτικά μέσα κατά πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου για την πληρότητα της αιτιολογίας της δικαστικής απόφασης πρέπει να προκύπτει ότι

ελήφθησαν υπόψη όλα,⁵⁸ αρκούντος, κατά άλλη πιο επιεική διατύπωση, του κατ' είδος προσδιορισμού τους προς τον σκοπό αυτό.⁵⁹ Κατά μια πιο ορθή προσέγγιση, η οποία εμφανίζεται πιο σπάνια στη νομολογία, έλλειψη αιτιολογίας υπάρχει, όταν δεν είναι βέβαιο ότι το δικαστήριο έλαβε υπόψη του στο σύνολό τους κάποια έγγραφα ή το συνολικό περιεχόμενο μαρτυρικών καταθέσεων,⁶⁰ χωρίς να αρκεί η ρηματική αναφορά του είδους των αποδεικτικών μέσων.⁶¹ Κατ' άλλη νομολογιακή προσέγγιση, έλλειψη αιτιολογίας υπάρχει, επίσης, όταν το δικαστήριο παραλείπει να εκτιμήσει στο σύνολο τους κάποια ιδιαίτερα σοβαρά και κρίσιμα αποδεικτικά στοιχεία,⁶² χωρίς να διευκρινίζεται πάντως υπό ποιες προϋποθέσεις θεωρείται ένα έγγραφο ουσιώδες ή μια μαρτυρική κατάθεση σημαντική. Ακόμη, γίνεται δεκτό κατά την κρατούσα στη νομολογία άποψη ότι δεν απαιτείται να εκτίθεται στην απόφαση τι προέκυψε χωριστά από το κάθε αποδεικτικό μέσο, ούτε είναι απαραίτητη η αξιολογική συσχέτιση και σύγκριση των διαφόρων αποδεικτικών μέσων μεταξύ τους, ούτε απαιτείται να προσδιορίζεται ποιο βαρύνει περισσότερο για το σχηματισμό της δικαστικής κρίσης.⁶³ Όταν δε εξαίρονται ορισμένα από τα αποδεικτικά μέσα, δεν σημαίνει ότι δεν ελήφθησαν υπόψη τα άλλα, ούτε ανακύπτει ανάγκη αιτιολογήσεως, γιατί δεν εξαίρονται τα υπόλοιπα.⁶⁴

Υφίσταται, πάντως, περιορισμένα στη νομολογία η τάση να γίνεται δεκτό ότι το αποτέλεσμα της συνεκτίμησης, της συγκριτικής στάθμισης και της συναξιολόγησης των αποδεικτικών μέσων δεν ελέγχεται μεν από τον Άρειο Πάγο, καθόσον αφορά στην αναιρετικά ανέλεγκτη κρίση του δικαστηρίου της ουσίας, αλλά ο Άρειος Πάγος παραδεκτά ελέγχει αν το δικαστήριο της ουσίας προέβη, μεταξύ άλλων, σε λειτουργικό συσχετισμό, συνεκτίμηση του περιεχομένου όλων των αποδεικτικών μέσων.⁶⁵ Σπανιότερα δε απαιτεί ρητά ο Άρειος Πάγος να γίνεται συγκριτική στάθμιση και

---

⁵⁸ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 757/2022 areiospagos.gr. Ο αναιρετικός έλεγχος της ποινικής απόδειξης υπό το πρίσμα της έλλειψης αιτιολογίας συνδέεται και με το ζήτημα της ανεπίτρεπτης επιλεκτικής αιτιολογίας της απόφασης (ΟΛΑΠ 1/2020, ΟΛΑΠ 2/2017, ΑΠ 241/2023, ΑΠ 1662/2022 κ.α. areiospagos.gr). Για τα κριτήρια με βάση τα οποία υφίσταται βεβαιότητα για τη λήψη υπόψη ορισμένου αποδεικτικού μέσου βλ. *Καρρά*, Η ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων ειδικότερα σε σχέση με τα αποδεικτικά μέσα, ΠοινΧρ 2016, 164.

⁵⁹ ΑΠ 219/2023, ΑΠ 76/2023, 1693/2022, 1311/2022 areiospagos.gr

⁶⁰ ΟΛΑΠ 1/2020, ΟΛΑΠ 2/2017, ΑΠ 401/2023, ΑΠ 202/2020, ΑΠ 653/2017, ΑΠ 3/2012 areiospagos.gr

⁶¹ ΑΠ 95/2019, ΑΠ 72/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 129/2007, ΝοΒ, 55, 1406.

⁶² Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 129/2023, ΑΠ 1105/2022, ΑΠ 1102/2014 areiospagos.gr

⁶³ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 1/2009, ΑΠ 182/2014 areiospagos.gr.

⁶⁴ ΑΠ 1/2019 areiospagos.gr.

⁶⁵ ΟΛΑΠ 1/2005, ΑΠ 116/2022, 151/2021, 1380/2017 κ.α. areiospagos.gr

αξιολογική συσχέτιση του περιεχομένου όλων των αποδεικτικών μέσων και μνεία του τι προέκυψε από το καθένα.⁶⁶

Αξία προσοχής είναι και η θέση της νομολογίας αναφορικά με την αιτιολόγηση συγκεκριμένων αποδεικτικών μέσων. Ειδικότερα, όσον αφορά στα **πρακτικά της πρωτοβάθμιας δίκης** η απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου δεν μπορεί να υποκαθίσταται και να στηρίζεται σε αιτιολογικό ανύπαρκτο ή ελλιπές, με καθολική αναφορά στο αιτιολογικό της πρωτοβάθμιας απόφασης, διότι τότε πάσχει από έλλειψη της απαιτούμενης από το Σύνταγμα και το νόμο ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας. Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση, που το αιτιολογικό του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου ταυτίζεται μεν εξ ολοκλήρου ή μερικώς με το αιτιολογικό του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, αλλά στο αιτιολογικό αυτό του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου εμπιρεύεται πλήρης, ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία, με βάση την οποία συνάγει το εφετείο την ενοχή του κατηγορουμένου. Πρέπει, συνεπώς, να γίνεται επανεξέταση της υπόθεσης και διαλαμβάνονται στο σκεπτικό αυτής συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά, στα οποία στηρίζει το δευτεροβάθμιο Δικαστήριο της ουσίας την καταδικαστική κρίση του, χωρίς να γίνεται παραπομπή από αυτό στο σκεπτικό ή στο διατακτικό της πρωτοβάθμιας απόφασης.⁶⁷

Ως προς την **πραγματογνωμοσύνη** γίνεται δεκτό ότι αποτελεί ιδιαίτερο και αυτοτελές αποδεικτικό μέσο, διακρινόμενο των εγγράφων, πρέπει δε να αναφέρεται ειδικά ότι ελήφθη υπόψη για το σχηματισμό της δικανικής πεποίθησης του δικαστηρίου ή να προκύπτει από τα εκτιθέμενα περιστατικά ότι το δικαστήριο το έλαβε υπόψη του και το συνεκτίμησε με τα άλλα αποδεικτικά μέσα κατά τρόπο αναμφισβήτητο.⁶⁸ Οφείλει, όμως, το δικαστήριο, όταν δεν αποδέχεται τα προκύπτοντα από αυτήν συμπεράσματα, να αιτιολογεί την αντίθετη δικαστική του πεποίθηση, παραθέτοντας τα αποδεδειγμένα εκείνα τα πραγματικά περιστατικά (ή και αντίθετη πραγματογνωμοσύνη),⁶⁹ τα οποία αποκλείουν αυτά που οι πραγματογνώμονες θέτουν ως βάση της γνώμης τους.⁷⁰

⁶⁶ ΟΛΑΠ 2/2022, ΑΠ 107/2019, ΑΠ 1067/2017 ΑΠ 516/2015 κ.α. areiospagos.gr

⁶⁷ ΑΠ 1887/2019 areiospagos.gr.

⁶⁸ ΑΠ 1701/2022, ΑΠ 1371/2022, ΑΠ 1207/2016, ΑΠ 818/2017 areiospagos.gr.

⁶⁹ βλ. ενδεικτικά ΑΠ 220/2020 areiospagos.gr.

⁷⁰ ΑΠ 1518/2022, ΑΠ 1414/2022, ΑΠ 1128/2022, ΑΠ 687/2022 areiospagos.gr.

Ως προς την **μαρτυρία του συγκατηγορουμένου** γίνεται δεκτό ότι το άρθρο 211 ΚΠΔ δεν εισάγει ευθεία αποδεικτική απαγόρευση, ούτε απαγορεύει την αξιοποίηση της απολογίας ή της μαρτυρικής κατάθεσης του συγκατηγορουμένου, η οποία δεν παύει να αποτελεί αποδεικτικό μέσο, απλώς παρέχεται οδηγία στο δικαστήριο να μην αρκείται στη μαρτυρία ή απολογία του συγκατηγορουμένου για την αναζήτηση της αληθείας, αλλά να επεκτείνει την αναζήτησή του και σε άλλα στοιχεία και να προσπαθεί να τεκμηριώσει όσο το δυνατό καλύτερα τη δικανική του πεποίθηση.⁷¹ Έτσι, δεν παραβιάζεται, όμως, η ανωτέρω διάταξη, όταν το δικαστήριο, για το σχηματισμό της κρίσης του για την ενοχή του κατηγορουμένου, δεν στηρίζεται αποκλειστικά στη μαρτυρική κατάθεση ή την απολογία του συγκατηγορουμένου, αλλά και σε άλλα αποδεικτικά μέσα.⁷² Η κατά παραβίαση της άνω διάταξης του άρθρου 211 του Κ.Π.Δ., οδηγεί επίσης σε ελλιπή αιτιολογία της απόφασης και την ίδρυση λόγου αναιρέσης για έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας (άρθρο 510 παρ. 1 στοιχ. Δ' ΚΠΔ) καθόσον με τον ως άνω λόγο αναιρέσης ελέγχεται αναιρετικώς το παραδεκτό των αποδεικτικών μέσων από τα οποία προέκυψαν τα πραγματικά περιστατικά, τα οποία συγκροτούν την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση του εγκλήματος.⁷³ Σημειώνεται συναφώς ότι η λήψη υπόψη και η συνεκτίμηση από το Δικαστήριο της ουσίας, για το σχηματισμό της κρίσεώς του σε σχέση με την ενοχή του κατηγορουμένου, ως αποδεικτικού στοιχείου, εγγράφου, το οποίο δεν αναγνώσθηκε κατά την προφορική συζήτηση της υποθέσεως στο ακροατήριο, επιφέρει απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας κατά το άρθρο 171 παρ. 1 στοιχ. δ' του ίδιου Κώδικα, από την οποία ιδρύεται ο προβλεπόμενος το άρ. 510 παρ.1 στοιχ. Α' ΚΠΔ λόγος αναιρέσεως.⁷⁴

Ως **συγκατηγορούμενος** για την εφαρμογή της ανωτέρω διατάξεως πρέπει να θεωρηθεί όχι μόνον ο με την έννοια των άρθρων 45 έως 49 του Ποινικού Κώδικα συναυτουργός, ηθικός αυτουργός, συνεργός, αλλά και κάθε άλλος, του οποίου η αξιόποινη πράξη στηρίζεται στο ίδιο βιοτικό συμβάν, όπως η κατάθεση ή απολογία του κατηγορουμένου, οπότε ανεξάρτητα από το αν χωρίσθηκε η δίκη γι' αυτούς λόγω

---

⁷¹ ΑΠ 63/2023, ΑΠ 9/2023, ΑΠ 1601/2022, ΑΠ 1357/2022 areiospagos.gr.

⁷² ΑΠ 1357/2022, ΑΠ 1143/2022, ΑΠ 1137/2022 areiospagos.gr.

⁷³ ΑΠ 1137/2022, ΑΠ 1077/2022, ΑΠ 25/2020 areiospagos.gr.

⁷⁴ ΑΠ 930/2022, ΑΠ 418/2021 areiospagos.gr. Και τούτο, διότι ο κατηγορούμενος στερείται της δυνατότητας να εκθέσει επ' αυτού τις απόψεις του, να προβεί σε δηλώσεις, εξηγήσεις και παρατηρήσεις σχετικές με το αποδεικτικό αυτό μέσο ή να αντιταχθεί στην ανάγνωσή του.

διαφορετικής αρμοδιότητας των δικαστηρίων, που είναι αρμόδια για να δικάσουν τις κατηγορίες εκάστου, δεν παύει η ιδιότητά τους ως συγκατηγορούμενων.⁷⁵ Εξ άλλου, κατά τον Άρειο Πάγο δεν προκύπτει από διάταξη του Κ.Π.Δ. ότι δεν αξιοποιούνται αποδεικτικά οι καταθέσεις μαρτύρων αστυνομικών, στους οποίους ο συγκατηγορούμενος ελευθέρως ομολόγησε την πράξη του και ενοχοποίησε συγκατηγορούμενό του.⁷⁶

Η φόρμουλα που υιοθετεί η νομολογία του Αρείου Πάγου σχετικά με την αιτιολογία των αποδεικτικών μέσων έχει υποστεί έντονη κριτική από τη **θεωρία**. Πιο αναλυτικά, εν πρώτοις σε αντίθεση με την τυποποιημένη διαβεβαίωση ότι όλα τα αποδεικτικά μέσα ελήφθησαν υπόψη από τον δικαστή η θεωρία αντιτείνει ότι θα πρέπει να αναφέρεται τι προέκυψε από το κάθε αποδεικτικό μέσο⁷⁷ ή τουλάχιστον από τα πιο ουσιώδη, δηλαδή, αυτά που βάρυναν όντως για τον σχηματισμό της δικανικής πεποίθησης στηρίζοντας τα άμεσα σημαντικά περιστατικά της πράξης.⁷⁸ Πράγματι, η αόριστη επισήμανση περί λήψης υπόψη όλων των αποδεικτικών μέσων δεν φαίνεται να προσδίδει τίποτα στην αιτιολογία της απόφασης, δεν είναι πάντα λογική, ολοκληρωμένη και κατανοητή, παρά μόνο την καλύπτει απέναντι σε τυχόν αιτιάσεις έλλειψης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας. Έτσι, όμως, δεν αναλύεται επαρκώς τι προέκυψε από -τουλάχιστον- εκείνα τα αποδεικτικά μέσα, τα οποία θεμελιώνουν την ενοχή ή την αθώωση, δηλαδή, είναι καίρια για την έκβαση της δίκης, με αποτέλεσμα η αιτιολογία αυτή να ενέχει στοιχεία αυθαιρεσίας, όντας «δημόσια ανέλεγκτη» ως προς τους συλλογισμούς του Δικαστή της ουσίας.⁷⁹ Τελικά, η απλή μνεία του «είδους» των αποδεικτικών μέσων που ελήφθησαν υπόψη κρίνεται περιττή και ανώφελη, αφής στιγμής δεν αναφέρονται οι σκέψεις του δικαστή σχετικά με το τι προέκυψε από το κάθε αποδεικτικό μέσο και «γιατί το δικαστήριο πείσθηκε από το

---

⁷⁵ ΑΠ 9/2023, ΑΠ 300/2014 areiospagos.gr.

⁷⁶ ΑΠ 1312/2022 areiospagos.gr.

⁷⁷ Βλ. *Καρρά*, Η ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων ειδικότερα σε σχέση με τα αποδεικτικά μέσα, ΠoinXp 2016, 165.

⁷⁸ Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, Το καθήκον αληθινής/ουσιαστικής αιτιολόγησης των κάθε λογής αποφάσεων ως θεσμικός φραγμός στη διαφθορά, ΠoinXp 2006, 679-683, *Γιαννίδη*, Η αιτιολόγηση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, 178-169.

⁷⁹ ΕΔΔΑ Moreira Ferreira κατά Πορτογαλίας (no. 2) [Τμήμα Μείζονος Σύνοψης], 2017, παρ. 84.

συγκεκριμένο αποδεικτικό μέσο και όχι από άλλο αντίθετο, αντιφατικό ή απλώς διαφορετικό».⁸⁰

Συναφώς, σύσσωμη η θεωρία στέκεται απέναντι στην κρατούσα στη νομολογία στάση να μην είναι υποχρεωτική και ρητή η **αξιολόγηση, στάθμιση και σύγκριση** των αποδεικτικών μέσων μεταξύ τους. Ειδικότερα, παρατηρείται ορθώς ότι θα πρέπει το δικαστήριο να αιτιολογεί γιατί ένα συγκεκριμένο αποδεικτικό μέσο βαρύνει περισσότερο κατά το σχηματισμό της δικανικής του πεποίθησης, γιατί ένα άλλο αποδεικτικό μέσο έχει μειωμένη αποδεικτική ισχύ, τον τρόπο με τον οποίο αυτά συσχετίζονται και τις σκέψεις με τις οποίες δόθηκε αποδεικτικό προβάδισμα σε κάποια, ώστε να συνάγεται αβίαστα και λογικά θεμελιωμένα το συμπέρασμα του δικαστηρίου περί της ενοχής του κατηγορουμένου.⁸¹ Επιχείρημα προς αυτή την κατεύθυνση αντλείται τόσο από την Αιτιολογική Έκθεση του Νέου Κώδικα Ποινικής Δικονομίας ως προς το άρ. 139 ΚΠΔ κατά την οποία *«δεν αρκεί για την αιτιολογία ούτε η απλή κατ' είδος αναφορά των αποδεικτικών μέσων, καθόσον η πληρότητα της αιτιολογίας εξασφαλίζεται μόνο όταν υφίσταται ειδική αναφορά στα αποδεικτικά μέσα που δέχθηκε το δικαστήριο ως αληθή για να καταλήξει στην κρίση του με βάση συγκεκριμένους συλλογισμούς για κάθε ζήτημα που ασκεί ουσιώδη επιρροή για την έκβαση της δίκης»*⁸², όσο και από την προσθήκη στο άρ. 177 ΚΠΔ της υποχρέωσης αναφοράς των συλλογισμών, η οποία εντάσσεται στο κεφάλαιο της απόδειξης του ΚΠΔ. Επομένως, συνάγεται ότι το δικαστήριο είναι υποχρεωμένο να αναφέρει τι προέκυψε χωριστά από το καθένα και εν συνεχεία να προβαίνει σε συσχέτιση και αξιολογική στάθμιση αυτών, η οποία θα αποτυπώνεται ρητά στην απόφαση με συγκεκριμένους συλλογισμούς. Εξάλλου, κατ' άρ. 178 παρ. 2 εδ. γ' ΚΠΔ το δικαστήριο υποχρεούται να διεξάγει επιμελή έρευνα για κάθε αποδεικτικό στοιχείο που επικαλείται ο κατηγορούμενος και, άρα, να αιτιολογεί την αποδοχή ή την απόρριψή καθενός από αυτά.

Τέλος, η κρατούσα άποψη στη νομολογία, προκειμένου να αποφύγει την ανάγκη για αξιολογική συσχέτιση και στάθμιση των αποδείξεων, ενδύει την αιτίαση αυτή με τον μανδύα της **εσφαλμένης εκτίμησης των αποδεικτικών μέσων**, ήτοι, ενός

⁸⁰ Έτσι οι ΑΠ 845/2011 ΠοινΧρ 2012, 354, ΑΠ 129/2007 όπ. π., βλ. και ΕΔΔΑ S.C. IMH Suceava S.R.L. κατά Ρουμανίας, 2013, παρ. 40.

⁸¹ Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, Θεμελιώδεις έννοιες, ό.π., 510, *Παπαδαμάκη*, Η αιτιολογία της ποινικής απόφασης, ΠοινΔικ 2014, 523.

⁸² Αιτιολογική Έκθεση Σχεδίου Νέου ΚΠΔ, σελ. 47.

μη υπαρκτού λόγου αναίρεσης. Γίνεται, λοιπόν, δεκτό ότι η εσφαλμένη εκτίμηση των αποδείξεων από το δικαστήριο της ουσίας, όπως και η παράλειψη αναφοράς και αξιολόγησης κάθε αποδεικτικού στοιχείου χωριστά και η παράλειψη της μεταξύ τους αξιολογικής συσχέτισεως, δεν αποτελούν λόγο αναίρεσης, καθόσον, στην περίπτωση αυτή, υπό την επίφαση της έλλειψης αιτιολογίας, πλήττεται η περί τα πράγματα κρίση του δικαστηρίου, η οποία είναι αναίρετικώς ανέλεγκτη.⁸³

Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή αποδίδει μόνο τη μια πλευρά της αλήθειας, καθώς σύμφωνα με το άρ. 177 ΚΠΔ επιβάλλεται το Δικαστήριο μετά την παράθεση των αποδείξεων και των πραγματικών περιστατικών που προέκυψαν από αυτά, να καταλήξει σε ένα συμπέρασμα, επί τη βάση συγκεκριμένων επαγωγικών συλλογισμών, οι οποίοι τελικά άγουν στο σχηματισμό δικανικής πεποίθησης και αποτελούν παραδεκτά αντικείμενο αναίρετικού ελέγχου.⁸⁴ Με άλλα λόγια, ο αναίρετικός έλεγχος των πραγμάτων καθόλου δεν εστιάζει ανεπίτρεπτα στην εκτίμηση της αποδεικτικής ισχύος καθ' έκαστου αποδεικτικού μέσου που είναι έργο αποκλειστικά του δικαστή της ουσίας, παρά μόνο τον ενδιαφέρει η διάγνωση και ανάδειξη της τυχόν διαψευσιμότητας των παραδοχών του δικαστή της ουσίας, καθώς και η λογική εξαγωγή του αποδεικτικού συμπεράσματος, με βάση το σκεπτικό και την κρίση του Δικαστή, κατόπιν της στάθμισης και αξιολόγησης των αποδεικτικών μέσων.⁸⁵

VIII. Δόλος και υποκειμενικά στοιχεία του αδίκου (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Ο Άρειος Πάγος, καίτοι για την πληρότητα της αιτιολογίας απαιτεί αναφορά των πραγματικών περιστατικών που στοιχειοθετούν την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, δεν έχει τις ίδιες απαιτήσεις και για τη συνδρομή των υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος. Δεν αξιώνεται, έτσι, ειδική αιτιολογία του δόλου ούτε ειδικής παράθεση των συστατικών του δόλου στο σκεπτικό της απόφασης. Συγκεκριμένα, κατά την πάγια διατύπωση του Ακυρωτικού «*η ύπαρξη του δόλου, δεν είναι κατ' αρχήν, αναγκαίο να αιτιολογείται ιδιαίτερω, διότι αυτός ενυπάρχει στη θέληση παραγωγής των πραγματικών περιστατικών, που συγκροτούν την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος και εξυπακούεται ότι υπάρχει σε κάθε συγκεκριμένη*

⁸³ ΟΛΑΠ 1/2005, ΑΠ 631/2022, 332/2020, ΑΠ 107/2019, ΑΠ 202/2018 areiospagos.gr.

⁸⁴ Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, Αιτιολογία και αναίρετικός έλεγχος ως συστατικά της ποινικής απόδειξης, ό.π., σελ. 35, 66, 69, *Καρρά*, ο. π., 166.

⁸⁵ *Ανδρουλάκης Ν.*, Θεμελιώδεις έννοιες, ό.π., σελ. 495.

περίπτωση, από την πραγμάτωση των περιστατικών αυτών».⁸⁶ Αντίθετα, αν ο νόμος αξιώνει πρόσθετα στοιχεία για το αξιόποιο, όπως η γνώση ορισμένου περιστατικού (άμεσος δόλος) ή σκοπός επέλευσης ορισμένου πρόσθετου αποτελέσματος (στα εγκλήματα με υπερχειλή υποκειμενική υπόσταση), τότε η ύπαρξη τέτοιου δόλου πρέπει να αιτιολογείται ειδικώς στην καταδικαστική απόφαση, με παράθεση των συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών που δικαιολογούν τη γνώση ή τον σκοπό αυτό.⁸⁷

Η θέση αυτή δεν είναι απολύτως ορθή. Καίτοι συχνά ο δόλος πράγματι ενδεικνύεται από μόνη την πλήρωση της αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος (*dolus ex re*), αυτό συμβαίνει μόνο στο μέτρο που ενυπάρχει ήδη στην αιτιολόγηση της παραδοχής των αντικειμενικών στοιχείων της εγκληματικής πράξης,⁸⁸ όπου σε αυτές τις περιπτώσεις το δικαστήριο εκθέτει και χαρακτηρίζει την ψυχική στάση του δράστη.⁸⁹ Κάτι τέτοιο, όμως, δεν συμβαίνει σε όλες τις περιπτώσεις και, επομένως, το δικαστήριο οφείλει να αιτιολογεί το στοιχείο του δόλου σε οποιαδήποτε μορφή και αν αυτό εμφανίζεται, ακόμα και αν η συνδρομή του φαίνεται να είναι προφανής, ειδάλτως ελλοχεύει ο κίνδυνος της αναϊτιολόγητης παραδοχής του δόλου.⁹⁰ Άλλωστε, ο δόλος αποτελεί διαθετική έννοια, υπό την έννοια ότι υπάρχει στο μυαλό του δράστη, δεν είναι πράγμα ούτε γεγονός, με αποτέλεσμα η αιτιολόγηση της συνδρομής του αναγκαστικά να γίνεται μέσω ενδείξεων και κανόνων αντιστοιχίας.⁹¹ Εξάλλου, από το γεγονός ότι κατά τον Άρειο Πάγο «δεν απαιτείται ιδιαίτερη αιτιολογία του δόλου», και όχι ότι δεν απαιτείται καθόλου αιτιολογία, συνάγεται ότι απαιτείται οπωσδήποτε ειδική αιτιολογία.

Αναγκαία, λοιπόν, είναι η αιτιολόγηση κάθε στοιχείου της νομοτυπικής μορφής του εγκλήματος, τόσο αντικειμενικού όσο και υποκειμενικού, ειδάλτως μόνη η παράθεση των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης θα θεμελιώνει τη συνδρομή του δόλου. Η απλή αντιγραφή του κειμένου του νόμου ότι ο δράστης «γνώριζε ή αποδεχόταν» το αποτέλεσμα χωρίς αναλυτική παράθεση συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών ουδέν προσφέρει στην αιτιολογία της απόφασης. Μερικό αντιστάθμισμα,

⁸⁶ ΑΠ 318/2023, ΑΠ 312/2023, ΑΠ 227/2023, ΑΠ 191/2023, ΑΠ 80/2023 κ.α. areiospagos.gr

⁸⁷ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 1/2019, ΑΠ 938/2017, ΑΠ 90/2018, ΑΠ 1325/2015 areiospagos.gr

⁸⁸ Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 552.

⁸⁹ Βλ. Παπαδαμάκη, Η αιτιολογία της ποινικής απόφασης, ΠοινΔικ 2014, 520-521

⁹⁰ Ανδρουλάκης Ν., όπ. π., 552.

⁹¹ Μυλωνόπουλος, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 2020, 279-282.

πάντως, της ως άνω προβληματικής προσέγγισης του Ακυρωτικού αποτελεί η περιστασιακή μεταχείριση του ισχυρισμού του κατηγορουμένου ότι τελούσε σε πραγματική πλάνη ως «αυτοτελούς», αξιώνοντας, επομένως, ειδική αιτιολόγηση της παραδοχής του δόλου στη συγκεκριμένη περίπτωση.⁹²

Κρίσιμη είναι, επίσης, η αιτιολογία συνδρομής του **ενδεχόμενου δόλου**, ιδίως σε περιπτώσεις που αξιώνει εφαρμογής και η ενσυνείδητη αμέλεια ως μορφή υπαιτιότητας.⁹³ Σύμφωνα με τη νομολογία του Αρείου Πάγου ο Ποινικός Κώδικας υιοθέτησε τη θεωρία της εγκληματικής επιδοκιμασίας, σύμφωνα με την οποία, για την κατάφαση ενδεχόμενου δόλου πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά δύο κριτήρια, αφενός το γνωστικό στοιχείο του δόλου, δηλαδή, ότι ο δράστης προέβλεψε ως δυνατό το εγκληματικό αποτέλεσμα, αφετέρου το βουλητικό στοιχείο του δόλου, δηλαδή, ότι το αποδέχθηκε.⁹⁴ Ενδείξεις και αντενδείξεις της συνδρομής ενδεχόμενου δόλου είναι, μεταξύ άλλων, το υψηλό αντικειμενικό ποσοστό επικινδυνότητας της πράξης, η τυχόν ιδιοτέλεια του σκοπού που επιδίωκε ο δράστης με τη συμπεριφορά του, οι δηλώσεις του δράστη πριν κατά ή μετά την πράξη, οι προηγούμενες σχέσεις μεταξύ δράστη και θύματος, η λήψη μέτρων από το δράστη για την αυτοπροστασία του και η μετέπειτα συμπεριφορά του.⁹⁵

Ως προς το ζήτημα της **συναυτουργίας** σε τετελεσμένο έγκλημα ή απόπειρα⁹⁶ απαιτείται σύμπραξη και κοινός δόλος σύμφωνα με τη διάταξη του άρ. 45 ΠΚ. Ειδικότερα, κατά τη νομολογία του Αρείου Πάγου δεν απαιτείται να αναφέρονται οι επί μέρους πράξεις καθενός από τους συναυτουργούς,⁹⁷ αλλά αρκεί να αναφέρονται σ' αυτήν τα πραγματικά περιστατικά, βάσει των οποίων το δικαστήριο δέχτηκε, ότι ο

---

⁹² Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1927/2019, ΑΠ 349/2019 ΑΠ 101/2018 areiospagos.gr. Για το ζήτημα των αυτοτελών ισχυρισμών βλ. αναλυτικά κατωτέρω υπό XIV.

⁹³ Για τη διάκριση αυτή βλ. αντί άλλων ΑΠ 282/2013 και ΑΠ 552/2011 areiospagos.gr.

⁹⁴ ΟΛΑΠ 4/2010, ΑΠ 311/2023, ΑΠ 755/2022, ΑΠ 290/2016, ΑΠ 1496/2018, ΑΠ 217/2018 areiospagos.gr.

⁹⁵ ΟΛΑΠ 4/2010, ΑΠ 311/2023, 755/2022, ΑΠ 218/2019, ΑΠ 290/2016, ΑΠ 1496/2018, ΑΠ 217/2018 areiospagos.gr

⁹⁶ ΑΠ 1289/2022 areiospagos.gr, στην οποία υιοθετείται η θεωρία της «συνολικής λύσης», βάσει της οποίας «η αρχή εκτέλεσης του εγκλήματος από έναν συναυτουργό, είναι επίσης αρχή εκτέλεσης για όλους όσους το συναποφάσισαν, έστω και αν η συμπεριφορά αυτών (που περιμένουν «άπραγοι» για να έλθει η σειρά τους να πράξουν ό,τι έκαστος ανέλαβε) αυτοτελώς θεωρούμενη δεν συνιστά απόπειρα, αλλά μόνο προπαρασκευαστική πράξη». Βλ. αναλυτικά για τη διχογνωμία σχετικά με το ζήτημα αυτό Μυλωνόπουλος, ό.π., 824 επ.

⁹⁷ ΑΠ 3/2023, ΑΠ 1157/2022, ΑΠ 1130/2022 areiospagos.gr.

δράστης συμμετείχε στην τέλεση του εγκλήματος, ως συναυτουργός⁹⁸ και ότι όλοι οι συναυτουργοί τελούσαν εν γνώσει της πρόθεσης μεταξύ τους για την τέλεση του ίδιου εγκλήματος.⁹⁹ Ως εκ τούτου, γίνεται δεκτό ότι είναι επιτρεπτή η κατανομή εργασίας ως είδος «συνεκτέλεσης» στο πλαίσιο της συναυτουργίας, εφόσον βέβαια καλύπτεται από συνολικό δόλο όλων των συναυτουργών για την τέλεση της συγκεκριμένης αξιόποινης πράξης.¹⁰⁰

ΙΧ. Η επιμέτρηση της ποινής (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Η αιτιολογία της επιμέτρησης της ποινής αποτελεί διαχρονικά ίσως το πιο μελανό και ελλειπές τμήμα των ποινικών αποφάσεων των δικαστηρίων της χώρας υπό την ανοχή του Αρείου Πάγου. Συγκεκριμένα, κατά την σχεδόν απολύτως **κρατούσα στη νομολογία του Ακυρωτικού άποψη** η επιμέτρηση της ποινής ανήκει στην κυριαρχική κρίση του δικαστηρίου της ουσίας, το οποίο λαμβάνει υπόψη του τη βαρύτητα του εγκλήματος, το βαθμό ενοχής του κατηγορουμένου (χαρακτήρα, ατομικές και κοινωνικές περιστάσεις, βαθμό δυνατότητας, διαγωγή κατά και μετά την τέλεση της πράξης), στοιχεία που λειτουργούν υπέρ και σε βάρος του υπαιτίου και τις ειδικές περιστάσεις του εγκλήματος, χωρίς να έχει υποχρέωση να διαλάβει στη σχετική με την ποινή απόφασή του κάποια ειδικότερη αιτιολογία,¹⁰¹ και αν ακόμη αφορά σε επιβολή διαζευκτικής ποινής.¹⁰² Στο ίδιο πνεύμα γίνεται δεκτό ότι οι όροι που λειτουργούν υπέρ ή κατά του υπαιτίου κατά την επιμέτρηση της ποινής μνημονεύονται ενδεικτικά στη διάταξη του άρ. 79 ΠΚ, ενώ η σχετική αιτιολογία προκύπτει από το σύνολο των παραδοχών της απόφασης για την ενοχή του κατηγορουμένου.¹⁰³

Όπως **περιστασιακά** εντοπίζεται στη νομολογία η ορθή άποψη σύμφωνα με τα άρ. 79 και 139 ΠΚ (που απαγορεύει την απλή αντιγραφή των στοιχείων του νόμου). Ειδικότερα, σύμφωνα με την άποψη αυτή κατά την επιμέτρηση της ποινής, καίτοι αυτή ανήκει στην κυριαρχική κρίση του δικαστηρίου της ουσίας, θα πρέπει το δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια που ορίζονται στο άρ. 79 παρ. 1, 2, 3 ΠΚ, αφενός να

⁹⁸ ΑΠ 1417/2022, ΑΠ 94/2020, ΑΠ 199/2020 areiospagos.gr.

⁹⁹ ΑΠ 1416/2022, ΑΠ 1059/2022, ΑΠ 131/2020 areiospagos.gr.

¹⁰⁰ ΑΠ 1302/2022 areiospagos.gr.

¹⁰¹ ΑΠ 1112/2022, ΑΠ 726/2022, ΑΠ 627/2022, ΑΠ 1376/2020, ΑΠ 716/2020, ΑΠ 96/2020, ΑΠ 1229/2019, ΑΠ 2064/2019, ΑΠ 534/2019 κ.α. areiospagos.gr.

¹⁰² ΑΠ 164/2007 areiospagos.gr.

¹⁰³ ΑΠ 953/2022 areiospagos.gr.

επιβάλλει μία συγκεκριμένη ποινή εντός των ορίων που διαγράφει ο νόμος για κάθε πράξη, για την οποία κηρύσσει ένοχο τον κατηγορούμενο, αφετέρου -και πιο σημαντικά- να αναφέρει ρητά τους λόγους, που δικαιολογούν την κρίση του για την ποινή που επέβαλε, όπως επιτάσσει η παρ. 4 του ανωτέρω άρ. 79 ΠΚ.¹⁰⁴ Πράγματι, κατά το άρ. 79 παρ. 7 ΠΚ, όπως ισχύει, *«Στην απόφαση αναφέρονται ρητά οι λόγοι που δικαιολογούν την κρίση του δικαστηρίου για την επιμέτρηση της ποινής που επέβαλε»*. Είναι προφανές από το γράμμα του νόμου ότι για την αιτιολογία της επιμέτρησης της ποινής δεν αρκεί μια απλή επανάληψη των κριτηρίων του άρ. 79 ΠΚ, αλλά απαιτείται αναφορά συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών και συλλογισμών που να προσαρμόζουν τα κριτήρια που θέτει το άρθρο αυτό στην υπό κρίση περίπτωση. Μάλιστα, στο Ν. 4619/2019 οριζόταν στην παρ. 7 του 79 ΠΚ ότι *«Η επιμέτρηση της ποινής πρέπει να είναι ειδικά και εμπειριστατωμένα αιτιολογημένη. Η απλή μνεία ότι έχουν εκτιμηθεί τα κριτήρια των προηγούμενων παραγράφων δεν συνιστά αιτιολογία»*, χωρίς η συγκεκριμένη διάταξη να μακροημερεύσει.

Παρόλα αυτά, στην πράξη και υπό την ανοχή του Αρείου Πάγου αντί αναφοράς συγκεκριμένων λόγων που να δικαιολογούν την κρίση του Δικαστηρίου σχετικά με την ποινή, έχει τυποποιηθεί μια φόρμουλα που ευρίσκεται και στα σχετικά έντυπα των αποφάσεων και η οποία απλώς περιλαμβάνει μια διαβεβαίωση του εκάστοτε δικαστηρίου ότι *«έλαβε υπόψη του κατά την επιμέτρηση τα στοιχεία των διατάξεων»*. Είναι τέτοια η υποτίμηση της αιτιολογίας της επιμέτρησης της ποινής, ώστε και ο ίδιος ο Άρειος Πάγος να θεωρεί αιτιολογημένη μια απόφαση του δικαστή που δεν διαγράφει από το προαναφερθέν έντυπο που χρησιμοποιεί τα στοιχεία του δόλου, ενώ πρόκειται για εκδίκηση εγκλήματος αμελείας.¹⁰⁵ Παρεμφερώς, σε άλλη απόφαση παρατηρείται, καίτοι ο κατηγορούμενος κρίθηκε ένοχος για επικίνδυνη σωματική βλάβη, να γίνεται αναφορά σε περισσότερες από μία πράξεις, μεταξύ των οποίων αυτή της απάτης (άρθρ. 386 ΠΚ), με την ειδικότερη μνεία σε στοιχεία και περιστάσεις (*όπως εκμετάλλευση της εμπιστοσύνης της εγκαλούσας και πολιτικώς ενάγουσας εταιρίας [...] με αποκλειστικό σκοπό να αποκομίσει παράνομο περιουσιακό όφελος, αν και μπορούσε να πράξει*

---

¹⁰⁴ ΑΠ 640/2022, ΑΠ 702/2016 areiospagos.gr. Πάντως, υπό το πρίσμα του Ν. 4239/2014 περί της εύλογης διάρκειας της ποινικής δίκης, όπου απαιτείται ρητή μνεία στη διάρκεια της δίκης και ειδική αιτιολογία για το πως λήφθηκε υπόψη στην επιμέτρηση, ο Άρειος Πάγος συμμορφώνονται ως προς την ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία της επιμέτρησης της ποινής, βλ. έτσι ΑΠ 1138/2022, ΑΠ 589/2022, ΑΠ 1229/2018, ΑΠ 1070/2018 areiospagos.gr.

¹⁰⁵ ΑΠ 1563/2013 areiospagos.gr

διαφορετικά), που ουδόλως σχετίζονται με την εκδικασθείσα υπόθεση της επικίνδυνης σωματικής βλάβης (άρθρα 308, 309 ΠΚ), για την οποία και μόνο καταδικάστηκε ο αναιρεσείων.¹⁰⁶

Η νομολογιακή αυτή προσέγγιση ως προς το ζήτημα της αιτιολογίας της επιμέτρησης της ποινής υφίσταται δριμεία κριτική στη θεωρία.¹⁰⁷ Ειδικότερα, κοινός τόπος στη θεωρία είναι ότι ο Άρειος Πάγος ανεπίτρεπτα ταυτίζει την αιτιολογία της απόφασης επί της ενοχής με την αιτιολογία της απόφασης επί της ποινής, τα οποία, όμως, συνιστούν διακριτά μεγέθη, ενώ ούτε τα πραγματικά περιστατικά ταυτίζονται ως προς κάθε σκέλος της απόφασης. Για παράδειγμα κριτήρια, όπως η βλάβη που προξενήθηκε ή ο κίνδυνος που προκλήθηκε ή τα αίτια που οδήγησαν στην πράξη δεν λαμβάνονται πάντα υπόψη για την κατάφαση της ενοχής, αλλά είναι κρίσιμα για την επιμέτρηση της ποινής.

Είναι απορίας άξιο, λοιπόν, αν το άρ. 79 παρ. 7 ΠΚ έχει πραγματικά λόγο ύπαρξης, εφόσον ήθελε γίνει δεκτή ως ορθή η παγιωμένη αντίληψη στη νομολογία ότι η αιτιολογία της επιμέτρησης της ποινής έχει ήδη γίνει με την απόφαση επί της ενοχής και δια της σιωπηρής επίκλησης των πραγματικών περιστατικών, τα οποία δεν χρειάζονται να επαναληφθούν. Σε αντίθεση με αυτή την αδικαιολόγητη πρακτική του Αρείου Πάγου που αρκείται στο ότι το Δικαστήριο έλαβε υπόψη τα κριτήρια του άρ. 79 ΠΚ, χρησιμοποιώντας μάλιστα έντυπα αποφάσεων που περιέχουν ήδη έτοιμα τα κριτήρια αυτά, μόνη η παράθεση της διατύπωσης των παραγράφων του άρ. 79 ΠΚ δεν μπορεί να γίνεται ανεκτή ως αιτιολογία σε ένα Κράτος Δικαίου, αλλά επιβάλλεται να παρατίθενται και να συγκεκριμενοποιούνται τα στοιχεία εκείνα που ελήφθησαν υπόψη για την επιμέτρηση της ποινής. Είναι αναγκαίο οι σκέψεις του Δικαστή ως προς τα κριτήρια που έλαβε υπόψη, η συσχέτισή τους με τα πραγματικά περιστατικά που έγιναν δεκτά και προπαντός οι συλλογισμοί δια των οποίων ήχθη στη συγκεκριμένη ποινή έναντι άλλων να εξωτερικεύονται. Μόνο έτσι είναι δυνατόν να εξασφαλιστεί η ομοιομορφία των επιβαλλόμενων ποινών και να επιτευχθεί η τήρηση των αρχών της ισότητας, της ασφάλειας δικαίου και της αναλογικότητας.

---

¹⁰⁶ ΑΠ 1226/2022 areiospagos.gr

¹⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά *Καϊάφα-Γκμπάντα*, Βασικές αρχές του κράτους δικαίου, ο νέος Ποινικός Κώδικας και οι τροποποιήσεις του, ΠοινΧρ 2020, 175, *Παρασκευόπουλου/Νούσκαλη*, Ποινολογία-άρθρα 50-133 νέου ΠΚ, 2020, σελ. 295 επ.

Σημειωτέον ότι ο Άρειος Πάγος έχει ασχοληθεί και με το ζήτημα αιτιολόγησης της επιμέτρησης ποινής, ως προς το αν η ποινή που επιβλήθηκε ήταν σύμφωνη με την **αρχή της αναλογικότητας**.¹⁰⁸ Πιο αναλυτικά, έγινε δεκτό ότι η παραβίαση της αρχής αναλογικότητας πρέπει να ερευνάται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, ενόψει και του ύψους της ποινής, που έχει επιβληθεί ή την μικρή ή μεγάλη απαξία της αξιόποινης πράξης, εφόσον και αυτή αποτελεί ένα από τα κριτήρια, των οποίων η συνεκτίμηση διαμορφώνει την κρίση του Δικαστηρίου για την υπέρβαση ή μη της ως άνω αναλογικότητας.¹⁰⁹ Αποτελεί, ασφαλώς, ευχάριστη εξέλιξη το γεγονός ότι το Ακυρωτικό, έστω και εμμέσως, προσέγγισε αναιρετικά το -κατά τα άλλα αναιρετικώς ανέλεγκτο- ζήτημα της επιμέτρησης της ποινής, ελέγχοντας το ύψος της επιβληθείσας ποινής υπό το πρίσμα της αρχής της αναλογικότητας σε συνδυασμό με την απαξία της πράξης, ως θα όφειλε και με το αν πράγματι ελήφθησαν υπόψη και με ποιους συλλογισμούς τα κριτήρια επιμέτρησης της ποινής συλλήβδην.

X. Αιτιολογία παρεμπίπτουσας απόφασης περί αιτήματος αναβολής (Γαβαλά Άννα)

Η δεύτερη παράγραφος του άρ. 139ΚΠΔ ορίζει ότι η αιτιολογία απαιτείται σε όλες ανεξαιρέτως τις αποφάσεις, τα βουλεύματα και τις διατάξεις, ανεξάρτητα του αν αυτό προβλέπεται ειδικά από το νόμο ή αν είναι οριστικές ή παρεμπίπτουσες ή αν η έκδοσή τους αφήνεται στη διακριτική, ελεύθερη ή ανέλεγκτη κρίση του δικαστή που τις εξέδωσε. Η ανωτέρω επιταγή εκπηγάζει ευθέως από τη συνταγματική διάταξη, η οποία επιτάσσει ότι κάθε δικαστική απόφαση πρέπει να αιτιολογείται, εξ' ου και ο Γ. Ρήγος θεωρούσε περιττή αυτή την συμπλήρωση. Με την εισαγωγή της ως άνω πρόβλεψης ο νομοθέτης υποδηλώνει την σαφή πρόθεση του να ενισχύσει την εφαρμογή της επιταγής για ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία σε όλο το εύρος των δικαστικών κειμένων.

Σημειωτέον ότι μετά την τροποποίηση του άρθρου 139ΚΠΔ, όταν προστέθηκε το πρώτον η παράγραφος 2 αυτού, με το Ν. 2408/1996 και προβλέφθηκε η ρητή υποχρέωση αιτιολόγησης και των παρεμπίπτουσών αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, τότε μόνον η νομολογία κινήθηκε σε μια σαφώς ορισμένη κατεύθυνση που επιβάλλει την ύπαρξη ειδικής και εμπειριστατωμένη αιτιολογία και της

¹⁰⁸ ΑΠ 1191/2019, ΑΠ 1049/2019, ΑΠ 96/2010 areiospagos.gr.

¹⁰⁹ ΟΛΑΠ 14/2001, ΑΠ 1691/2022, ΑΠ 1369/2022, ΑΠ 1040/2019 areiospagos.gr.

παρεμπίπτουσας απόφασης με την οποία απορρίπτεται το αίτημα αναβολής από τους διαδίκους,¹¹⁰ αίτημα κλήτευσης μάρτυρα,¹¹¹ αίτημα εκπροσώπησης από συνήγορο,¹¹² αίτημα προς περαιτέρω ανάκριση ¹¹³ κ.λπ.

Οι πιο σημαντικοί και συχνά απαντώμενοι ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων λόγοι αναβολής αφορούν σε αιτήματα που συνίστανται σε ανυπέρβλητο κώλυμα λόγω ανωτέρας βίας, σε σοβαρούς λόγους υγείας που συνιστούν σημαντικά αίτια, οφείλονται στην απουσία ουσιωδών μαρτύρων αλλά και όταν ανακύπτει η ανάγκη για κρείσσονες αποδείξεις κατά 352, 353 ΚΠΔ.

Κατά το άρθρο 349, αίτημα αναβολής μπορεί να υποβάλλει ο εισαγγελέας, να την αποφασίσει το ίδιο το δικαστήριο αυτεπάγγελα αλλά και με αίτημα του ενός από τους διαδίκους. Στην τελευταία αυτή περίπτωση απαιτείται όχι απλή αλλά διπλή αιτιολογία, δηλαδή μία αιτιολογία που θα καλύπτει την συνδρομή/ παραδοχή σοβαρών λόγων υγείας και μία που θα καλύπτει το λόγο για τον οποίο το ζήτημα δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με απλή διακοπή της δίκης. Σε περίπτωση που το δικαστήριο κάνει δεκτό το αίτημα, πριν διατάξει την αναβολή οφείλει να αιτιολογήσει συνοπτικά ότι ο λόγος που οδηγεί στην αναβολή δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί με διακοπή, ζήτημα το οποίο έχει προηγουμένως ερευνήσει. Σε κάθε περίπτωση το δικαστήριο οδηγείται σε κατάφαση ή απόρριψη του αιτήματος, αφού ακούσει την πρόταση του Εισαγγελέα με τρόπο αιτιολογημένο. Αιτιολογημένη πρέπει να είναι και η απόρριψη του αιτήματος αναβολής του διαδίκου ή της εισαγγελικής πρότασης.

Ενδεικτικά η ΑΠ 1113/2018 αναιρεί την προσβαλλόμενη απόφαση, που απέρριψε το παραδεκτά υποβληθέν αίτημα του αναιρεσειόντος για την αναβολή της δίκης με το σκεπτικό πως «ο αναφερόμενος στην απόφαση κίνδυνος παραγραφής των πράξεων δεν μπορεί να αποτελέσει την επιβαλλόμενη από το Σύνταγμα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας αιτιολογία για την απόρριψη του αιτήματος αναβολής της δίκης.»¹¹⁴

---

¹¹⁰ ΑΠ 2291/2003, ΑΠ 728/2003, ΑΠ 1228/2001, ΑΠ 645/1999, ΑΠ 218/1999, ΑΠ 108/1999 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹¹¹ ΑΠ 1523/2000 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹¹² ΑΠ 1735/2000, ΑΠ 1441/2001, ΑΠ 1465/2001, ΑΠ 1110/2002, ΑΠ 921/2002 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹¹³ ΣυμβαΠ 1158/2001, ΣυμβαΠ 791,792/2003 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹¹⁴ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1065/2008 και 1066/2008, 1402/2001 Πλογ Η, 645 επ. και 647, 2243 επ.

Από επισκόπηση πρόσφατης νομολογίας του Ανώτατου Ακυρωτικού, με την ΑΠ 193/2021 ελλιπής κρίθηκε η αιτιολογία του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, με την οποία απέρριψε αίτημα αναβολής της υπόθεσης λόγω κωλύματος στο πρόσωπο της συνηγόρου υπεράσπισης, η οποία η οποία διένυε τον έκτο μήνα κηύσεως. Μάλιστα ο Άρειος Πάγος έκρινε πως το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, με την επιχειρούμενη επάλληλη ενισχυτική αιτιολογία, ότι στις δίκες που είχαν προηγηθεί στον πρώτο και δεύτερο βαθμό για την διωκόμενη πράξη του κατηγορουμένου, καθώς και στην αναιρετική δίκη ενώπιον του Αρείου Πάγου, ο κατηγορούμενος δεν είχε εκπροσωπηθεί από τη συγκεκριμένη δικηγόρο, στήριξε την απορριπτική του κρίση για την αιτηθείσα αναβολή, σε στοιχεία άσχετα με το επικαλούμενο κώλυμα στο πρόσωπο της εν λόγω συνηγόρου.¹¹⁵

Στην αυτή κατεύθυνση η ΑΠ 818/2023 αναιρεί την 166-167/2023 Απόφαση του Εφετείου Πατρών κρίνοντας αναιτιολόγητη την απόρριψη αιτήματος αναβολής λόγω προσκόμισης γνωμάτευσης ιδιώτη ιατρού, καθώς δεν διαλαμβάνεται το αποδεικτικό μέσο από το οποίο το πρωτόδικο Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η επίμαχη ιατρική γνωμάτευση δεν προερχόταν από ιατρό πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας, ούτε εκτίθεται κάποιο άλλο αντίθετο αποδεικτικό μέσο για την κατάσταση της υγείας του συνηγόρου που να δικαιολογεί την απόρριψη του αιτήματος. Η αναφορά στην παρεμπίπτουσα απόφαση, ότι η υπόθεση εισαγόταν στο Δικαστήριο κατόπιν αναβολής και η επίκληση του κινδύνου παραγραφής της πράξης, δεν ήταν δυνατόν να αποτελέσουν την απαιτούμενη αιτιολογία για την απόρριψη του αιτήματος αναβολής της δίκης.¹¹⁶

Ωστόσο, το κρίσιμο ζήτημα ανάγεται στο γεγονός ότι η απόφαση περί αναβολής είναι προπαρασκευαστική και ως εκ τούτου δεν είναι δυνατόν να προσβληθεί αυτοτελώς με έφεση ή με αναίρεση. Συνεπώς, δεδομένου ότι το άρθρο 349 ΚΠΔ για αναβολή της συζήτησης, εφαρμόζεται και υπέρ του εκκαλούντος που δεν μπόρεσε να εμφανισθεί για λόγους ανωτέρας βίας κοκ., η απόφαση που απορρίπτει την έφεση, μπορεί να προσβληθεί με αναίρεση, με την οποία συμπροσβάλλεται και η προπαρασκευαστική απόφαση που απέρριψε αίτημα αναβολής. Και τούτο διότι οι διατάξεις του άρθρου 93 παρ. 3 Σ και 139 ΚΠΔ που απαιτούν ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία δεν αφορούν μόνο στη κύρια απόφαση αλλά και στην

---

¹¹⁵ ΑΠ 193/2021 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹¹⁶ ΑΠ 818/2023 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

παρεμπίπτουσα με την οποία το δικαστήριο απέρριψε αίτημα αναβολής της δίκης, η έλλειψη της οποίας ιδρύει λόγο αναιρέσεως κατά το άρθρο 510 παρ.1 Δ' ΚΠΔ. Έτσι με την ΑΠ 7/ 2005 η πρωτόδικη απόφαση αναιρέθηκε λόγω ελλείψεως αιτιολογίας ως προς την απόρριψη αιτήματος αναβολής της κατηγορουμένης λόγω ασθένειας της, διότι αφενός μεν δεν προκύπτει πως αξιολογήθηκε το περιεχόμενο της καταθέσεως της μάρτυρος και του προσκομισθέντος εισιτηρίου εισαγωγής της στο νοσοκομείο, το δε γεγονός ότι η αιτούσα την αναβολή έλαβε και παλιότερα αναβολή για την ίδια υπόθεση με βάση την ίδια διάταξη νόμου δεν συνιστά επαρκή αιτιολογία για την απόρριψη του νέου αιτήματος και λόγω υπέρβασης εξουσίας ως προς την εν συνεχεία απόρριψη της έφεσης ως ανυποστήρικτης.

Έτι περαιτέρω, ο Άρειος Πάγος καίτοι αναγνωρίζει και προασπίζει το δικαίωμα εκπροσώπησης του κατηγορουμένου από συνήγορο και μάλιστα της επιλογής του, δεν παραγνωρίζει το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παράστασης του κατηγορουμένου. Κατά παγία νομολογία ΑΠ το δικαστήριο οφείλει να απαντά καταφατικά στο αίτημα αναβολής όταν συντρέχει σημαντικός λόγος στο πρόσωπο του κατηγορουμένου, ώστε κρίνεται ανεπαρκής η αιτιολογία ότι αυτός εκπροσωπείται από συνήγορο.¹¹⁷

XI. Αιτιολογία αθωωτικών Αποφάσεων (Γαβαλά Άννα)

Στο παρελθόν ο Άρειος Πάγος εξομοίωνε την αιτιολογία των καταδικαστικών και των αθωωτικών αποφάσεων. Σύμφωνα με την παγιωθείσα σταδιακά νομολογία «επί αθωωτικών αποφάσεων και ενόψει του τεκμηρίου της αθωότητας (άρθρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ) και του ότι το αντικείμενο απόδειξης στην ποινική δίκη αποτελεί η ενοχή και όχι η αθωότητα του κατηγορουμένου», για την πληρότητα της απαιτούμενης από το Νόμο και το Σύνταγμα αιτιολογίας, απαιτείται να εκτίθενται «με σαφήνεια και πληρότητα τα πραγματικά περιστατικά που αποδείχτηκαν από την ακροαματική διαδικασία και θεμελιώνουν την ανυπαρξία των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος, οι αποδείξεις από τις οποίες προέκυψαν τα περιστατικά αυτά και οι νομικοί συλλογισμοί με τους οποίους το δικαστήριο της ουσίας κατέληξε στην αθωωτική για τον κατηγορούμενο κρίση», χωρίς να αρκεί «μόνη η σκέψη ότι προέκυψαν αμφιβολίες για την ενοχή του κατηγορουμένου ή ότι δεν πείσθηκε το

---

¹¹⁷ Ενδεικτικά ΑΠ 1171/ 2004, ΠραξΛογΠΔ 2004, 383 επ.

δικαστήριο, εκτός εάν δεν προσκομίστηκε κανένα αποδεικτικό στοιχείο, ούτε εξετάστηκε μάρτυρας»¹¹⁸.

Επισημαίνεται η αντίφαση στις παραδοχές του Ακυρωτικού, το οποίο καίτοι ξαναδέχεται ότι αντικείμενο της απόδειξης στην ποινική δίκη είναι η ενοχή του κατηγορουμένου και κατά συνέπεια εάν δεν αποδειχθεί αυτή, δεδομένης της κατίσχυσης του τεκμηρίου αθωότητας, ο κατηγορούμενος κηρύσσεται ευθύς αθώος, στην συνέχεια ο ΑΠ απαιτεί την θετική διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών που θεμελιώνουν την ανυπαρξία των στοιχείων του αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος. Ο όρος θεμελίωση, ήτοι εδραίωση, στήριξη, προσκρούει στην ανυπαρξία των στοιχείων του εγκλήματος που οδηγούν στην αθωωτική κρίση, ενώ παραπέμπει ευθέως στην ενοχή.

Συνεπώς, η ανωτέρω εξομοίωση επικρίθηκε ορθώς, κυρίως επειδή έτσι παραγνωρίζεται το τεκμήριο αθωότητας, που επιβάλλει την απόδειξη της ενοχής και όχι της αθωότητας του κατηγορουμένου, με αποτέλεσμα να αρκεί η παραδοχή της απόφασης ότι το Δικαστήριο δεν πείστηκε για την ενοχή του, χωρίς να χρειάζεται και η παράθεση των αντίστοιχων πραγματικών περιστατικών και αποδεικτικών μέσων¹¹⁹.

Αντίθετα, κατά τον *Ζημιανίτη* και άλλους είναι δικαιοκρατικά ελεγχόμενη η προγενέστερη θέση της νομολογίας και η υποβολή στη βάσανο του τύπου της ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολόγησης των αθωωτικών αποφάσεων που αποβλέπουν στην ελευθερία .

Ως προς το τεκμήριο αθωότητας ο *A. Καρράς* αναφέρει πως από τούτο απορρέει και η αρχή ότι κανένας δεν μπορεί να υποχρεωθεί να αποδείξει την αθωότητα του. Ενόψει της ως άνω παραδοχής, καθίσταται φανερό ότι δεν μπορεί να λαμβάνεται υπόψη και να αξιολογείται αρνητικά για τον κατηγορούμενο η άρνηση ή η αδυναμία του τελευταίου να παράσχει «πειστικές» εξηγήσεις σε σχέση με το αποδεικτικό υλικό που φέρεται να τον επιβαρύνει. Παραδείγματος χάρη, προσκρούει στο τεκμήριο αθωότητας μια αιτιολογία, σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο της ουσίας

---

¹¹⁸ Ενδεικτικά ΑΠ 1033/2008 ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1065-6/2008 ΝΟΜΟΣ

¹¹⁹ Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, Αιτιολογία και αναιρετικός έλεγχος ως συστατικά της ποινικής απόδειξης, 91 επ., του ίδιου, Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 429, *Μυλωνόπουλου*, Η αιτιολόγηση της αθωωτικής απόφασης και του απαλλακτικού βουλεύματος, ΠοινΧρ ΜΔ', 433 επ., *Αλεξιάδη*, Ανθρώπινα Δικαιώματα, Ποινική Καταστολή, 1990, 76, *Ζημιανίτη*, Η ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία των αθωωτικών αποφάσεων, ΠοινΔικ 1998, 1029 επ.

αξιολογώντας την αδυναμία του κατηγορουμένου να εξηγήσει με πειστικότητα την ύπαρξη ενός δακτυλικού αποτυπώματος σε ένα κινητό αντικείμενο που ευρέθη στον τόπο του εγκλήματος, οδηγείται στην κήρυξη της ενοχής του κατηγορουμένου. Εν τούτοις, μία τέτοια αιτιολογία είναι φανερό πως παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας, αφού μεταφέρει στον κατηγορούμενο το βάρος της ανταπόδειξης και συνεπώς το δικαστήριο της ουσίας ζητεί από τον κατηγορούμενο να αποδείξει ο ίδιος πως είναι αθώος. Σημειωτέον ότι, υπό το νέο ΚΠΔ, το τεκμήριο αθωότητας αντικατοπτρίζεται στην ποινικοδικονομική του πτυχή στο άρθρο 71 ΚΠΔ. Εκ πρώτης όψεως, μπορεί να θεωρηθεί ότι η διάταξη εκ περισσού τίθεται στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, κάτι τέτοιο όμως δεν ισχύει, αφού ο νομοθέτης με τη διάταξη αυτή στοχεύει στην εμπέδωση της σημασίας της από τους κοινωνούς. Τόσο η ύπαρξη της διάταξης αυτής καθ' εαυτή, όσο και η στρατηγική θέση της διάταξης στο άρθρο 71 του Κώδικα, στο τέταρτο κεφάλαιο του πρώτου τμήματος, διόλου τυχαία είναι. Συνεπεία των ανωτέρω, είναι νοητή θεωρητικά η αιτιολόγηση της αθώωσης και με μόνη την καθαρά αρνητική πρόταση – διαπίστωση, ότι δεν διαπιστώθηκαν πραγματικά περιστατικά ικανά να υπαχθούν υπό τον οικείο κανόνα του ουσιαστικού ποινικού δικαίου ¹²⁰.

Ωστόσο, αξίωση για αιτιολογημένη αθώωση και όχι για συμπτωματική αθώωση (συγχωροχάρτι), έχει το πρώτον ο ίδιος ο κατηγορούμενος. Ειδικότερα με την κίνηση της ποινικής δίωξης, πολλώ δε μάλλον με την επιβολή μέτρων δικονομικού καταναγκασμού, όπως η επιβολή της προσωρινής κράτησης και τελικώς με την παραπομπή του στο ακροατήριο, τιτρώσκεται σαφώς το τεκμήριο αθωότητας του και βάλλεται ο στενός πυρήνας των ατομικών του ελευθεριών, ώστε ο ίδιος ο κατηγορούμενος επιζητά μια ειδική και εμπειρισταωμένη αιτιολογία που τον αποδίδει πίσω στην κοινωνία πλήρως απαλλαγμένο των κατηγοριών. Παράλληλά, η αθωωτική απόφαση δεν μπορεί να ευρίσκει έρεισμα σε έναν παντελώς αναιτιολόγητο ποινικό δικανικό συλλογισμό, γιατί τότε η αθώωση καθίσταται έωλη, υποκείμενη και σε ένδικα μέσα, κατατείνοντας πολλές φορές στη χειροτέρευση της θέσεως του κατηγορουμένου. Ενώ, ενστερνιζόμενοι το προληπτικό πνεύμα που διέλαβε ο νέος ΚΠΔ, θέλοντας να αποτάξει τον άλλοτε κατασταλτικό του χαρακτήρα, οφείλουμε να δεχθούμε την αιτιολόγηση των αθωωτικών αποφάσεων, ως αντιστάθμισμα στις επεμβάσεις που υπέστη η προσωπικότητα του αθωωθέντος κατηγορουμένου. Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι μια αθωωτική κρίση μόνον θωρακίζεται από μια άτεγκτη και στέρα

---

¹²⁰ Ανδρουλάκη Ν., ό.π., 191

αιτιολογία, ενώ μια αθώωση σε αδρές γραμμές παρίσταται δικαιικά ανασφαλής και ευάλωτη σε ανατροπή.

Συμπερασματικά, ο κίνδυνος αυθαιρεσιών και καταστρατήγησης του τεκμηρίου αθωότητας εκ μέρους της δικαστικής αρχής περιορίζεται σε σημαντικό βαθμό με την αιτιολόγηση και των αθωωτικών αποφάσεων.

XII. Η αιτιολογία των απαλλακτικών βουλευμάτων (Γαβαλά Άννα)

Αναφορικά με την αιτιολογία των απαλλακτικών βουλευμάτων, η αρεοπαγίτικη νομολογία διατύπωνε την εξής θέση: «Έλλειψη της απαιτούμενης από τα άρθρα 93 παρ. 3 Συντάγματος και 139 Κ.Π.Δ. ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας, που ιδρύει λόγο αναίρεσης του απαλλακτικού βουλεύματος κατά το άρθρο 484 παρ. 1 στοιχ. ε' του Κ.Π.Δ., υπάρχει, όταν δεν εκτίθενται σε αυτό με πληρότητα, σαφήνεια και χωρίς αντιφάσεις τα πραγματικά περιστατικά, στα οποία στηρίχτηκε η κρίση του Δικαστικού Συμβουλίου για τη μη συνδρομή των αντικειμενικών και υποκειμενικών στοιχείων του εγκλήματος, οι αποδείξεις που τα θεμελίωσαν και οι νομικοί συλλογισμοί, με τους οποίους έγινε η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών που αποδείχτηκαν στην ουσιαστική ποινική διάταξη που εφαρμόστηκε. Για την ύπαρξη τέτοιας αιτιολογίας: α) Είναι επιτρεπτή η αλληλοσυμπλήρωση του αιτιολογικού με το διατακτικό, που αποτελούν ενιαίο σύνολο».¹²¹

Από την ανωτέρω διατύπωση καταδεικνύεται ότι η νομολογία δεν αξιοποιούσε, παλαιότερα, για τον ορισμό την έλλειψη ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας των απαλλακτικών βουλευμάτων, το τεκμήριο αθωότητας και την αρχή *in dubio pro reo*, όπως συνέβαινε αναφορικά με τις αθωωτικές αποφάσεις.

Προς την κατεύθυνση αυτή κινείται και ο Ν. Ανδρουλάκης, ο οποίος υποστήριζε μάλιστα ότι από την αιτιολόγηση των απαλλακτικών βουλευμάτων πρέπει κανείς να έχει μεγαλύτερες αξιώσεις από εκείνες που δικαιούται να έχει σε σχέση με τα παραπεμπτικά, αλλά ακόμα και σε σχέση με τις αθωωτικές αποφάσεις. Το οριστικό και αμετάκλητο κλείσιμο της υπόθεσης που και τα απαλλακτικά βουλεύματα (όμοια με τις αθωωτικές αποφάσεις) μπορούν να συνεπαχθούν, προϋποθέτει βεβαιότητα, δηλαδή τουλάχιστον υψηλή πιθανολόγηση, «έξω από κάθε αμφιβολία»: Είτε βεβαιότητα ως προς την αθωότητα του κατηγορουμένου που καθιστά αυτονόητα απαγορευμένη την

---

¹²¹ Ενδεικτικά Α.Π. 591/2001, Α.Π.649/2001, Α.Π. 596/2000

παραπομπή στο ποινικό ακροατήριο, είτε σε περίπτωση έλλειψης τόσο αυτής της *stricto sensu* βεβαιότητας, όσο και ενός «λογικά θεμελιωμένου πιθανολογικού για την ενοχή συλλογισμού», βεβαιότητα ως προς το ότι τα *rebus sic standibus* υφιστάμενα αποδεικτικά κενά αυτού του συλλογισμού δεν προβλέπεται ότι μπορούν να συμπληρωθούν με νέες αποδείξεις και αποδεικτικές εκτιμήσεις στο πλαίσιο μιας συμπληρωματικής ανάκρισης ή και στο ίδιο το ακροατήριο. Εφόσον, αντίθετα, υφίστανται τέτοιες δυνατότητες συμπλήρωσης και στη συνέχεια καταδίκης, η αρχή της ζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας και το διαγνωστικό καθήκον του δικαστή απαγορεύουν το οριστικό κλείσιμο της υπόθεσης. Εν γένει, όπου αρκεί απλή πιθανολόγηση για την έναρξη ή και την πρόοδο μιας διαδικασίας, για αναχαίτισή της απαιτείται αντίθετη βεβαιότητα.¹²²

Η ανωτέρω θέση μάλλον έρχεται σε ευθεία αντίθεση με την αρχή «εν αμφιβολία υπέρ του κατηγορουμένου», που απορρέει από το τεκμήριο της αθωότητας και εφαρμόζεται και ως προς την παραπομπή του στο ακροατήριο, αποκρούεται δε και από το ίδιο το γράμμα του νόμου, συγκεκριμένα από το άρθρο 178 παρ. 3 ΚΠΔ, το οποίο δεν είναι δεκτικό μιας τέτοιας ερμηνείας, δυνάμενης να υπερακοντίζει την ισχύ της ανωτέρω αρχής κατά την ενδιάμεση διαδικασία των Συμβουλίων, πολλώ δε μάλλον όταν ισχύει τόσο σε μεταγενέστερο (επ' ακροατηρίω διαδικασία), όσο και σε πολύ προγενέστερο στάδιο (προκαταρκτική εξέταση), αφού εξομοιούται (και) ως προς αυτό η ιδιότητα του κατηγορουμένου με αυτήν του υπόπτου. Από την άλλη όμως πλευρά, αυτή η θέση ενισχύεται από το επιχείρημα πως η αμετάκλητη απαλλαγή του κατηγορουμένου συντελείται χωρίς να έχει προηγηθεί δημόσια διαδικασία, κατά παράβαση της αρχής της δημοσιότητας και επομένως ανακύπτει ζήτημα συνταγματικότητας, ενώ ειδικά στις περιπτώσεις που υπάρχουν υπόνοιες ενοχής, αλλά αυτές δεν είναι επαρκείς, η αμετάκλητη απαλλαγή είναι προβληματική, αφού δεν έλαβε χώρα ακροαματική διαδικασία, που παρέχει προδήλως τα εχέγγυα ορθότερης διάγνωσης της υπόθεσης. Η αντιμετώπιση του προφανούς αδιεξόδου που ανέκυπτε είχε προταθεί να γίνει με τη θεσμοθέτηση της δυνατότητας έκδοσης βουλευμάτων που παύουν προσωρινά την ποινική δίωξη, όταν οι υπόνοιες δεν είναι επαρκείς, αν όχι σε

---

¹²² Βλ. *Ανδρουλάκη Ν.*, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, 189, υποσ. 423

κάθε έγκλημα, σε όλα πάντως τα κακουργήματα, καθώς και στα πλημμελήματα που απειλούνται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον ενός έτους¹²³.

Σε κάθε περίπτωση, η νομολογία μετεστράφη, μετά τις πιέσεις της θεωρίας, προς τη συστηματική αναγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας και της *in dubio pro reo* και επί απαλλακτικών βουλευμάτων. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει να γίνει, στην ως άνω αναφερθείσα υπ' αριθμ. 1487/2004, η οποία έλαβε υπόψη της το τεκμήριο αθωότητας στην αιτιολογία απαλλακτικών βουλευμάτων. Στην απόφασή του αυτή, το ανώτατο ακυρωτικό δέχθηκε : «Ειδικά προκειμένου για απαλλακτικό βούλευμα, ενόψει του «τεκμηρίου αθωότητας», που θεσπίζεται και από τη διάταξη του άρθρου 6 παρ. 2 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ν.Δ. 53/1974), τέτοια έλλειψη αιτιολογίας, που ιδρύει τον από το άρθρο 484 παρ. 1 ε' του Κ.Π.Δ. λόγο αναιρέσεως, υπάρχει είτε όταν δεν εκτίθενται καθόλου σ' αυτό πραγματικά περιστατικά (εκτός εάν δεν προσκομίστηκε κανένα αποδεικτικό στοιχείο, ούτε εξετάστηκε μάρτυρας), είτε όταν δεν αιτιολογεί το Δικαστικό Συμβούλιο με σαφήνεια και πληρότητα, γιατί δεν πείσθηκε για την ύπαρξη επαρκών ενδείξεων προς στήριξη της κατηγορίας, από τα αποδεικτικά μέσα που αναφέρεται ότι αξιολόγησε. Σαφώς όμως δεν απαιτείται για την αιτιολογία του απαλλακτικού βουλεύματος, να εκθέτει το Δικαστικό Συμβούλιο περιστατικά από τα οποία πείστηκε για την αθωότητα του κατηγορούμενου, διότι (πέραν του ως άνω «τεκμηρίου αθωότητας») αντικείμενο αποδείξεως στην ποινική δίκη αποτελεί η ενοχή και όχι η αθωότητα του κατηγορούμενου».

Έτι περαιτέρω, ο νεότερος και μέχρι την παράδοση της παρούσας σε ισχύ Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, φαίνεται να παρέχει τα εχέγγυα να ελέγχονται επαρκώς και να διυλίζονται τα στοιχεία των ποινικών υποθέσεων που εισφέρονται στη δικαιοσύνη, πολύ αποτελεσματικότερα, ευχερέστερα και πριν καταφθάσουν στην πιθανολόγηση ενδείξεων ενοχής στο στάδιο των συμβουλίων. Τούτο δύναται να επιτευχθεί με την ενίσχυση της θέσης της προκαταρκτικής εξέτασης και την ανάδειξη της ως εργαλείο ουσιαστικής διερεύνησης των υποθέσεων σε ένα πρώτο αλλά καίριας σημασίας για την πορεία αυτών στάδιο με υποχρεωτική την παροχή εξηγήσεων,

---

¹²³ Καρράς Α., Κριτική επισκόπηση της ποινικής δικονομικής νομολογίας του Αρείου Πάγου του έτους 1997, ΠονΧρ ΜΗ', 1046.

παράλληλα με την δυνατότητα διενέργειας πληθώρας ανακριτικών πράξεων και την χορήγηση στον ύποπτο του συνόλου των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

XIII. Η αιτιολογία της εισαγγελικής εφέσεως κατά αθωωτικής απόφασης (Γαβαλά Άννα)

Όπως προαναφέρθηκε, κατά το άρθρο 139ΚΠΔ, η επιταγή του νόμου περί αιτιολογίας καταλαμβάνει και τις εισαγγελικές διατάξεις. Η υποχρέωση αυτή, στην πραγματικότητα διαφοροποιεί τη θέση του Εισαγγελέα από εκείνη του κατηγορουμένου, ακόμα και στις περιπτώσεις που ο νόμος τους παρέχει ίδιο νομικό οπλοστάσιο. Κραταιά τέτοια περίπτωση αποτελεί το ένδικο μέσο της έφεσης. Η υποχρέωση αιτιολόγησης της εισαγγελικής εφέσεως, ως άρρηκτα συνδεδεμένη έκφραση της επιταγής του 139 ΚΠΔ, έχει εξειδικευθεί τόσο από τον ίδιο το νομοθέτη στο οικείο κεφάλαιο περί του ενδίκου μέσου, και συγκεκριμένα στο νέο άρθρο 487 ΚΠΔ, αλλά και από την αρεοπαγίτική νομολογία. Σύμφωνα με το άρθρο 487ΚΠΔ, η άσκηση έφεσης από τον εισαγγελέα, κατά αθωωτικής απόφασης, πρέπει να αιτιολογείται ειδικά και εμπειριστατωμένα στη σχετική έκθεση, άλλως απορρίπτεται ως απαράδεκτη. Παράλληλα, η πάγια νομολογία του ανώτατου ακυρωτικού, μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκεται αποκρυσταλλωμένη στην ΟΛΑΠ9/2005. Σύμφωνα με αυτή, «ειδικά, προκειμένου για έφεση Εισαγγελέα κατά αθωωτικής απόφασης, σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 486 παρ. 3 ΚΠΔ, που προστέθηκε με το άρθρο 2 παρ. 19 του ν. 2408/1996 και ισχύει από 4-6-1996, «η άσκηση έφεσης από τον Εισαγγελέα πρέπει να αιτιολογείται ειδικά και εμπειριστατωμένα στη σχετική έκθεση (άρ. 498), άλλως η έφεση απορρίπτεται ως απαράδεκτη». Από την τελευταία αυτή διάταξη προκύπτει, ότι η αξιούμενη αιτιολογία της ασκούμενης από τον Εισαγγελέα έφεσης κατά αθωωτικής απόφασης αποτελεί πρόσθετο τυπικό όρο του κύρους του ενδίκου μέσου και απαιτείται ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία των λόγων του, δηλαδή πρέπει να εκτίθενται σ' αυτό με σαφήνεια και πληρότητα οι συγκεκριμένες πραγματικές ή νομικές πλημμέλειες που αποδίδονται στην προσβαλλόμενη αθωωτική απόφαση. Όταν η έφεση του Εισαγγελέα κατά αθωωτικής απόφασης δεν έχει την πιο πάνω απαιτούμενη αιτιολογία και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο την απορρίπτει ως απαράδεκτη για έλλειψη αιτιολογίας χωρίς να εξετάσει την ουσία της υπόθεσης, δεν υποπίπτει σε αρνητική υπέρβαση εξουσίας και δεν ιδρύεται ο από το άρθρο 510 παρ. 1 στοιχ. Η' ΚΠΔ λόγος αναιρέσεως. Εξάλλου, οι διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 του Συντάγματος και 6 παρ. 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), εξασφαλίζουν

σε κάθε πρόσωπο το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας, η δε τελευταία και το συνακόλουθο δικαίωμα να δικάζεται τούτο δίκαια, δημόσια και αμερόληπτα, όμως δεν προϋποθέτουν συγκεκριμένους όρους άσκησης ενδίκων μέσων κατά της απόφασης που θα εκδοθεί. Περαιτέρω, με την απαγγελία της αθωωτικής απόφασης στο ακροατήριο (με συνοπτική συνήθως αιτιολογία), ο Εισαγγελέας έχει άμεση πρόσβαση στα αποδεικτικά στοιχεία της δικογραφίας, καθώς και στα πρακτικά της συνεδρίασης του δικαστηρίου, όπου η καταχώριση των μαρτυρικών καταθέσεων και η απολογία του κατηγορουμένου. Έτσι μέσα στην ικανή προθεσμία των δέκα ημερών από την έκδοση της απόφασης (άρθρα 473 παρ. 1 και 486 παρ. 1 ΚΠΔ) ο Εισαγγελέας μπορεί αποτελεσματικά να εκτελέσει τα καθήκοντά του και να κρίνει με ασφάλεια αν συντρέχει νόμιμη περίπτωση, όπως ζητεί με σχετική αίτησή του και ο πολιτικός ενάγων, ή όχι, για άσκηση έφεσης κατά της αθωωτικής απόφασης. Παρέπεται απ' όλα αυτά, ότι η παραπάνω διάταξη του άρθρου 486 παρ. 3 ΚΠΔ δεν είναι αντίθετη προς τις ανωτέρω διατάξεις των άρθρων 20 παρ. 1 του Συντάγματος και 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Αυτό διότι με την αξιούμενη αιτιολογία της έφεσης του Εισαγγελέα κατά αθωωτικής απόφασης δεν παραβιάζεται το δικαίωμά του για ελεύθερη πρόσβαση στο δικαστήριο και για χρηστή (δίκαιη) δίκη, ούτε καταλύεται στην πράξη το δικαίωμα αυτό του Εισαγγελέα». ¹²⁴ Το ανώτατο ακυρωτικό, εν προκειμένω, εκτός από τη σαφή εξειδίκευση της αιτιολόγησης της εισαγγελικής εφέσεως κατά αθωωτικής αποφάσεως, προχωρά παραπέρα, αποτυπώνοντας ανάγλυφα, εύστοχα και με σαφήνεια τη δικαιολογητική βάση του σκεπτικού του, χρησιμοποιώντας εξ' αντιδιαστολής και τα αρθ.20 του Συντάγματος και αρ. 6 της ΕΣΔΑ, προκειμένου να αποκρούσει ενδεχόμενους ισχυρισμούς για δήθεν καταστρατήγηση εννόμων συμφερόντων των πολιτικώς εναγόντων του παλαιού ΚΠΔ. Με βάση όμως τα ήδη ισχύοντα στο νέο ΚΠΔ και την τροπή της διφυούς θέσης της πολιτικής αγωγής σε αμιγώς παράσταση προς υποστήριξη της κατηγορίας, καθώς και την παρά πόδας συζήτηση αναφορικά στην καταδίκη στα έξοδα, παρέλκει αλυσιτελώς η οιαδήποτε αναφορά σε συρρίκνωση συμφερόντων, μη δοθείσης της δυνατότητας στους παριστάμενους προς υποστήριξη της κατηγορίας για άσκηση έφεσης κατά αθωωτικής αποφάσεως.

Σύμφωνα λοιπόν με την ολομέλεια του ΑΠ, η έφεση του εισαγγελέα κατά αθωωτικής απόφασης, απαιτεί για το παραδεκτό αυτής έναν επιπρόσθετο τυπικό όρο :

---

¹²⁴ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 1467/2017, ΑΠ 1468/2017, ΑΠ 1880/2019, ΑΠ 165/2017, ΑΠ 169/2017 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

οι πραγματικές ή νομικές πλημμέλειες που διώκεται να εφεσιβληθούν, πρέπει να εκτίθενται στην έκθεση έφεσης του εισαγγελέως με σαφήνεια και πληρότητα, άλλως η έφεση δέον να απορριφθεί ως απαράδεκτη, το δε απορρίπττον δικαστήριο δεν υποπίπτει σε υπέρβαση εξουσίας. Με βάση τα ανωτέρω, διαφοροποιείται η θεσμική θέση του εισαγγελέα, ως θεσμικού λειτουργού της δικαιοσύνης, από τον διάδικο – κατηγορούμενο, ως προς τις προϋποθέσεις άσκησης ενδίκου μέσου. Ενώ δηλαδή, για το παραδεκτό της έφεσης του κατηγορουμένου κατά καταδικαστικής απόφασης, αρκεί ο ισχυρισμός της κακής εκτίμησης των αποδείξεων, για τον εισαγγελέα αυτό δε συνιστά ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία της έφεσής του κατά αθωωτικής αποφάσεως. Το ανώτατο ακυρωτικό εισάγει μια επιπρόσθετη, αυστηρή, τυπική προϋπόθεση : ο εκκαλών εισαγγελέας πρέπει να προσδιορίσει επακριβώς τις εκάστοτε πλημμέλειες της πρωτόδικης απόφασης.

Η νομολογία του Αρείου Πάγου αυτή, η οποία είναι πάγια, είναι ορθή, καθώς δεν πρέπει να εξομοιούνται ο εισαγγελέας, ο οποίος προσβάλλει τις αποφάσεις με ένδικα μέσα εκ της θεσμικής του θέσεως και με μόνο στόχο τον έλεγχο της ορθότητας των δικαστικών αποφάσεων, με τον κατηγορούμενο, του οποίου η δυσχερής θέση, ήδη εκπηγάζουσα εξ αυτής της ιδιότητάς του, επιτάσσει την ελαστικότερη μεταχείριση των ενδίκων μέσων αυτού, αφού διακυβεύεται και η ατομική του ελευθερία, η κοινωνική και επαγγελματική του υπόληψη, αλλά ενδεχομένως και η περιουσία. Με αυτό το σκεπτικό, παρά την επίμονη και συνήθη εισαγγελική πρακτική της άσκησης εφέσεων κατά αθωωτικών αποφάσεων με σχεδόν μηδενική αιτιολόγηση, εν είδει κακής εκτίμησης των αποδείξεων του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, το ανώτατο ακυρωτικό έχει παγίως δεχθεί ότι οι εισαγγελικές εφέσεις αυτές είναι απορριπτέες (ως τυπικώς απαράδεκτες) από τα δευτεροβάθμια κατ' έφεση δικάζοντα δικαστήρια, το ίδιο δε και οι αναιρέσεις επί αυτών για υπέρβαση εξουσίας (ως ουσία αβάσιμες) .¹²⁵

Η υποχρέωση αυτή του εισαγγελέα ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας, κατά το ανώτατο ακυρωτικό, εκπηγάζει εκ της ίδιας της θεσμικής θέσης του εισαγγελικού λειτουργού, ο οποίος, εν αντιθέσει με τους διαδίκους της ποινικής δίκης, έχει ιδιαίτερα εύκολη και άμεση πρόσβαση στη δικογραφία, στο αποδεικτικό υλικό, κατά τρόπο ώστε, μέσα στην ικανή εκ του νόμου προβλεπόμενη προθεσμία, να μπορεί αποτελεσματικά να εφεσιβάλλει μια αθωωτική απόφαση με ειδική και

---

¹²⁵ Βλ. ενδεικτικά ΑΠ 415/2013, ΑΠ 480/2014, ΑΠ 376/2015, ΑΠ 781/2015 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

εμπεριστατωμένη αιτιολογία. Τούτο δε, συνεχίζει το ακυρωτικό, είναι καθ' όλα σύμφωνο προς τις επιταγές του άρθρου 20 του Συντάγματος και του άρθρου 6 ΕΣΔΑ και δεν θίγει το δικαίωμα πρόσβασης του εισαγγελέως στη δικαιοσύνη ή το μετέχειν σε δίκαιη δίκη.

XIV. Οι αυτοτελείς ισχυρισμοί – Έννοια και περιεχόμενο (Γαβαλά Άννα)

Η έννοια των αυτοτελών ισχυρισμών ως μια ιδιότυπη, ίσως και «επιλεκτική» μορφή ελέγχου της έλλειψης αιτιολογίας, καθορίζεται από την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου με έναν μάλλον «περιγραφικό» ορισμό, καθώς δεν τυποποιείται σε κανένα άρθρο του Ποινικού Κώδικα, ούτε του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, κατά τον οποίο αυτή η προνομιούχος κατηγορία ισχυρισμών προβάλλεται στο δικαστήριο της ουσίας, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 170 παρ. 2 και 333 παρ. 2 ΚΠΔ και 141 παρ. 2 του ΚΠΔ και αφορά αποκλειστικά σε στοιχεία που κατατείνουν στην άρση του άδικου χαρακτήρα της πράξης (20 επ. ΠΚ) και του αξιοποίνου αυτής (14 επ. ΠΚ), στον αποκλεισμό ή τη μείωση της ικανότητας για καταλογισμό του δράστη (26 επ. ΠΚ), στον αντικειμενικό αιτιώδη σύνδεσμο, στους λόγους που αυξομειώνουν την ποινή (83 και 84 ΠΚ) και τέλος, στον εξωτερικό όρο του αξιοποίνου όπου αυτός προβλέπεται. Με τον αυτοτελή ισχυρισμό, προτείνεται ένα πραγματικό περιστατικό, που αν υπαχθεί στον οικείο ουσιαστικό ή δικονομικό κανόνα δικαίου, έχει ως συνέπεια την κατάλυση ή αποδυνάμωση (μείωση) κάποιου από τα στοιχεία της έννοιας του εγκλήματος (άρθρο 14 ΠΚ)¹²⁶.

Ο αυτοτελής ισχυρισμός διακρίνεται νομολογιακά από την άρνηση κατηγορίας και το υπερασπιστικό επιχείρημα. Ειδικότερα: Δεν θεωρείται «αυτοτελής», αλλά άρνηση κατηγορίας ο ισχυρισμός περί μη στοιχειοθέτησης της αντικειμενικής ή υποκειμενικής υπόστασης του εγκλήματος και συνεπώς το δικαστήριο της ουσίας δεν χρειάζεται επί απορρίψεως του να διαλάβει ειδική αιτιολογία επί αυτού, δοθέντος ότι η αιτιολογία ως προς τον τελευταίο εμπεριέχεται από τα πράγματα στην κύρια

---

¹²⁶ Βλ. ενδεικτικά ΟΛΑΠ 1716/1990, ΠοινΧρ 1991, 725, ΟΛΑΠ 2/2005 ΠοινΔικ 2005, 656, ΑΠ 1517/2000, ΠοινΔικ 2001, 323, ΑΠ 1533/2001, ΠοινΔικ 2002, 219, ΑΠ 466/2002, ΠοινΔικ 2002, 966, ΑΠ 364/2003, ΠοινΧρ 2003, 1079, ΑΠ 2198/2004, ΠοινΧρ 2005, 758, ΑΠ 2471/2005, ΠοινΧρ 2006, 630, ΑΠ 346/2006, ΠοινΧρ 2006 830, ΑΠ 560/2010, ΠοινΧρ2011, 193, ΑΠ 817/2011, ΠοινΔικ 2011, 1360, ΑΠ 1276/2012, ΠοινΔικ 2013, 847, ΑΠ 980/2013, (ΤΝΠ) ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1017/2015, ΠοινΔικ 2016, 944, ΑΠ 66/2016 ΠοινΔικ 2016, 1110, ΑΠ 132/2016, ΠοινΔικ 2016, 1104, ΑΠ 134/2016, (ΤΝΠ) ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 6/2017, (ΤΝΠ) ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 21/2017 (ΤΝΠ) ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 723/2017 ΤΝΠ (ΝΟΜΟΣ).

αιτιολογία της αποφάσεως για την ενοχή.¹²⁷ Η ίδια αντιμετώπιση επιφυλάσσεται και σε αυτοτελή ισχυρισμό που δεν προβάλλεται παραδεκτά κατά τη Νομολογία (σαφώς, ορισμένα, με προφορική ανάπτυξη και έγγραφη διατύπωση, όπως αποδεικνύεται από τα πρακτικά της δίκης) ο οποίος επίσης χαρακτηρίζεται ως ισχυρισμός αρνητικός της κατηγορίας.

Το υπερασπιστικό επιχείρημα διακρίνεται σε πραγματικό, όταν αποβλέπει στην αξιολόγηση των αποδεικτικών μέσων σύμφωνα με την εκτίμηση αυτού που το επικαλείται για την απόκρουση ή ενίσχυση της κατηγορίας.¹²⁸ και σε νομικό¹²⁹ όταν προσβλέπει στον καθορισμό του αληθινού νοήματος του κανόνα ποινικού δικαίου, στον οποίο στηρίζεται η κατηγορία¹³⁰. Το πραγματικό επιχείρημα συνιστά «απλό υπερασπιστικό επιχείρημα», καθώς δεν έχει αυτοτελή υπόσταση και ύπαρξη αλλά αποτελεί μόνο εκτίμηση και αξιολόγηση των αποδείξεων της ποινικής δίκης, για την απόκρουση από τον κατηγορούμενο της κατηγορίας που τον βαρύνει και πηγάζει κατά κύριο λόγο από τα διδάγματα της πείρας και της λογικής¹³¹ (Σταμάτης, 1986) και ως εκ τούτου μπορεί νόμιμα να απορριφθεί σιωπηρά και αναιτιολόγητα¹³²

Το νομικό επιχείρημα από την άλλη, συνιστά ερμηνεία της ποινικής διάταξης που πρόκειται να εφαρμοσθεί σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, και επομένως λαμβάνεται υπόψιν αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο για τον καθορισμό του περιεχομένου του κανόνα δικαίου της μείζονος πρότασης του δικανικού συλλογισμού υπό τον οποίο είναι διατυπωμένη η κατηγορία.¹³³ Μολονότι υποστηρίζεται ότι σε περίπτωση προβολής νομικών επιχειρημάτων από τον κατηγορούμενο η τυχόν απόρριψή τους από το δικαστήριο πρέπει να είναι ρητή και αιτιολογημένη προκειμένου να μην ιδρυθεί ο αναιρετικός λόγος της ευθείας ή εκ πλαγίου παραβίασης του ουσιαστικού ποινικού νόμου που εφαρμόσθηκε.¹³⁴ η νομολογία έχει διαφορετική

---

¹²⁷ Βλ. ΑΠ 406/2010, ΠοινΔικ 2010, 1235.

¹²⁸ Βλ. Σταμάτη, Η έννοια και η λειτουργία των αυτοτελών ισχυρισμών στην ποινική δίκη. Συμπεράσματα εφαρμογής 25 χρόνων, σε Μνήμη Ν. Χωραφά/ Η. Γάφου/ Κ. Γαρδίκια, τομ. ΙΙ, 1986, 94.

¹²⁹ Βλ. Μητσόπουλου, Διαδικαστικά πράξεις, σε Τιμ. Τόμ. Γ. Ράμμου, τόμος ΙΙ, 1979, 636-637.

¹³⁰ Βλ. Σταμάτη, Η θεμελίωση των νομικών κρίσεων (επιτομή), 8η έκδοση, 2009, 293 επ.

¹³¹ Βλ. Σταμάτη, Η έννοια και η λειτουργία των αυτοτελών ισχυρισμών στην ποινική δίκη. Συμπεράσματα εφαρμογής 25 χρόνων, σε Μνήμη Ν. Χωραφά/ Η. Γάφου/ Κ. Γαρδίκια, τομ. ΙΙ, 1986, 94.

¹³² Βλ. ΑΠ 1948/2010, ΠοινΧρ 2011, 734, ΑΠ 936/2013, ΠοινΔικ 2014, 796.

¹³³ Βλ. Σταμάτη, όπ. π.

¹³⁴ Βλ. Σταμάτη, όπ. π.

άποψη, καθώς θεωρεί ότι το δικαστήριο της ουσίας δεν έχει υποχρέωση να απαντήσει ειδικώς επί νομικών επιχειρημάτων.¹³⁵

Στο Ποινικό Δίκαιο βέβαια δεν είναι πάντα ευδιάκριτος ο διαχωρισμός σε αυτοτελείς και αρνητικούς της κατηγορίας ισχυρισμούς και έτσι ορθά υποστηρίζεται ότι η πρακτική αυτή εδράζεται σε μία μεταφορά δικανικής ορολογίας του Αστικού Δικαίου (ένσταση, απάντηση στην αγωγή) στο χώρο του Ποινικού Δικαίου. Συγκεκριμένα η απαίτηση προβολής αυτοτελών ισχυρισμών σε αντίθεση με την άρνηση και τα υπερασπιστικά επιχειρήματα, προέρχεται από το χώρο της Πολιτικής Δικονομίας, όπου αυτοτελείς ισχυρισμοί είναι τα «πράγματα», δηλαδή οι ισχυρισμοί που τείνουν στη θεμελίωση της αγωγής, ένστασης, αντένστασης και γενικώς αυτοτελούς αίτησης, των διάδικων μερών, και βασίζονται στην αρχή του συζητητικού συστήματος.¹³⁶ Κοινό χαρακτηριστικό αμφοτέρων των «αυτοτελών» ισχυρισμών, και αυτών της ποινικής δίκης, αλλά και της πολιτικής, είναι ότι αυτοί θεωρούνται ισχυρισμοί που ασκούν ουσιώδη επιρροή στην έκβαση αυτής και ο χαρακτηρισμός τους ως τέτοιος ή μη έχει συνέπειες στο εύρος του αναιρετικού ελέγχου,¹³⁷ ενώ ταυτόχρονα εκείνοι οφείλουν να έχουν προβληθεί κατά παραδεκτό τρόπο στο ακροατήριο.¹³⁸ Δεν θεμελιώνεται συνεπώς ο αναιρετικός λόγος υπ' αριθ. 8 του άρθρου 559 ΚΠολΔ σε περίπτωση άρνησης αιτιολογημένης ή μη της αγωγής, ανταγωγής ή ένστασης καθώς και με τα επιχειρήματα ή συμπεράσματα που αντλούνται από το νόμο ή από την εκτίμηση των αποδείξεων.¹³⁹

Παρά ταύτα, οι αυτοτελείς ισχυρισμοί της Ποινικής Δίκης δεν είναι σωστό να εξομοιώνονται κατ' ουσία με τις ενστάσεις της Πολιτικής Δίκης από τη στιγμή που στην Ποινική Δίκη επικρατεί η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, ενώ στην Πολιτική Δίκη η αρχή της αναζήτησης της τυπικής αλήθειας.

Επιπρόσθετα, ο αυτοτελής ισχυρισμός έχει μόνο νομικές και όχι ουσιαστικές συνέπειες, σε αντίθεση με τον πραγματικό ισχυρισμό. Είναι νομικός ισχυρισμός

---

¹³⁵ Βλ. ΑΠ 1088/2011, ΝΟΜΟΣ

¹³⁶ Ανδρουλάκης Ν., Αιτιολογία και αναιρετικός έλεγχος ως συστατικά της ποινικής απόδειξης, 1998, σελ. 87.

¹³⁷ Χατζηγιάννου, Οι αυτοτελείς ισχυρισμοί στην ποινική δίκη, 2017, σελ 32.

¹³⁸ Ενδεικτικά βλ. Δεληκωστόπουλου Ι., Οι δικονομικοί λόγοι ανίερσης κατά το άρθρο 559 και σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο, 2009, σελ. 237, αρ. περ. 12.

¹³⁹ Νίκας Ν., Εγχειρίδιο Πολιτικής Δικονομίας, 2012, 901, αρ. περ. 80.

καταλυτικός ή μειωτικός της κατηγορίας και αποτελεί άσκηση δικαιώματος που ρητά παρέχει ο Νόμος, αφού η προβολή του στηρίζεται πάντα και μόνο σε μία ποινική νομική διάταξη. Κατά συνέπεια, εμπίπτει στο άρθρο 170 παρ. 2 ΚΠΔ και η απόρριψή του επιβάλλεται να είναι ρητή και αιτιολογημένη¹⁴⁰.

Αντιθέτως, η άρνηση της κατηγορίας αποτελεί ένα πραγματικό ισχυρισμό ή επιχείρημα του κατηγορουμένου που αναφέρεται σε αρνητικούς ισχυρισμούς προς απόκρουση της ενοχής, ο οποίος δεν μπορεί να στηρίζει αμφισβήτηση της νομικής έννοιας του εγκλήματος. Συνεπώς, δεν είναι αυτοτελείς ισχυρισμοί και δε χρήζουν ειδικής απάντησης από το Δικαστήριο, ενδεικτικά οι εξής ισχυρισμοί του κατηγορουμένου «είμαι αθώος, δεν είμαι ένοχος, δεν τέλεσα εγώ την πράξη, η κατηγορία είναι αόριστη ή ανυπόστατη, δεν τελέστηκε η πράξη, δεν υπάρχει παθών, δεν επήλθε ζημία, η κατηγορία είναι αβάσιμη, αόριστη, απαράδεκτη, δεν συντρέχει δόλος, δεν υπέχω αμέλεια», ισχυρισμοί οι οποίοι συνιστούν άρνηση κατηγορίας και υπερασπιστικά απλώς επιχειρήματα του κατηγορουμένου.¹⁴¹

Από την άλλη, η διάκριση των ισχυρισμών σε αυτοτελείς και μη, εισάγει παράλληλα και το ζήτημα προσβολής του δικαιώματος ακροάσεως που προβλέπεται από το Σύνταγμα. Συγκεκριμένα, στο άρθ. 20 παρ.1 του Συντάγματος, καθιερώνεται το δικαίωμα ακροάσεως και στην ποινική δίκη, το οποίο δικαίωμα μεταξύ άλλων εμπεριέχει την υποχρέωση του Δικαστηρίου να λάβει γνώση των ισχυρισμών αλλά και των αιτημάτων των διαδίκων και να τους αξιολογήσει κατάλληλα¹⁴². Ως εκ τούτου λοιπόν, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι η Νομολογία που αναπτύσσει τη θεωρία των αυτοτελών ισχυρισμών έρχεται σε αντίθεση με το προαναφερόμενο κατοχυρωμένο από το Σύνταγμα δικαίωμα, από τη στιγμή που ουσιαστικά αυτή θέτει συγκεκριμένες προδιαγραφές αντίθετες στο γράμμα και στο πνεύμα του αρ. 20 παρ. 1 του Συντάγματος, αναφορικά με το περιεχόμενο και τον τρόπο υποβολής των ισχυρισμών, που πρέπει με ρητό τρόπο και με σαφήνεια να λαμβάνονται υπόψη από το δικαστήριο.

---

¹⁴⁰ Βλ. Παπαδαμάκη Α., Ποινική Δικονομία, Θεωρία- Πράξη- Νομολογία, Δ΄ Έκδοση 2008 Αναθεωρημένη, σελ.: 478- 491.

¹⁴¹ Βλ. ΑΠ 1809/2010, ΑΠ 1972/2009, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁴² Βλ.. Χατζηγιάννου, Οι αυτοτελείς ισχυρισμοί στην ποινική δίκη, 2017, 57.

Η διατύπωση ενός αυτοτελούς ισχυρισμού, όπως διαφαίνεται, προκειμένου να απαντηθεί, πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις δηλαδή να αποδεικνύεται η προβολή του από τα πρακτικά της δίκης, να έχει διατυπωθεί σαφώς και ορισμένως (χωρίς να απαιτείται ο προσήκοντας νομικός χαρακτηρισμός καθώς αρκεί και μόνο η επίκληση των πραγματικών περιστατικών που τον στοιχειοθετούν) και να προβάλλεται και να αναπτύσσεται προφορικά πριν εκδοθεί η δικαστική απόφαση και δεν αρκεί η παράδοση γραπτού σημειώματος.

Αν δε ο ισχυρισμός κριθεί αόριστος, παρέλκει οποιαδήποτε απάντηση του δικαστηρίου και δεν απαιτείται βέβαια ρητή και αιτιολογημένη απόρριψη. Η σαφής και ορισμένη προβολή των πραγματικών ισχυρισμών αναφέρεται στη διατύπωση τους στο δικαστήριο με όσα πραγματικά περιστατικά είναι αναγκαία από την κατά νόμο διάταξη για τη θεμελίωση τους.¹⁴³ Δεν αρκεί η απλή αναφορά της διάταξης που τους προβλέπει ή του χαρακτηρισμού με τον οποίο είναι γνωστοί στην νομική ορολογία. Η απαίτηση όμως αυτή από το δικαστήριο, αποτελεί αντικείμενο κριτικής από μεγάλο μέρος της θεωρίας καθώς νοθεύεται η ποινική δικονομική σκέψη από μεθόδους της αντίστοιχης πολιτικής, ενώ το δικαστήριο έχει την υποχρέωση να λαμβάνει υπόψη του οποιονδήποτε ισχυρισμό προβάλλεται έστω κα εν σπέρματι, δεδομένου ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να μην είναι σε θέση να τους αναπτύσσει με την απαραίτητη σαφήνεια ή ο συνήγορος του να είναι αμελής και να μη βρίσκεται σε θέση να αναπτύσσει αιτιολογημένους αυτοτελείς ισχυρισμούς.¹⁴⁴

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ΟΛΑΠ 2/ 2005 η οποία ισχυρίζεται πως αυτοτελής ισχυρισμός του κατηγορουμένου που περιλαμβάνεται σε έγγραφο υπόμνημα που δόθηκε στο διευθύνοντα τη συζήτηση και καταχωρίστηκε στα πρακτικά, θεωρείται ότι έχει προβληθεί παραδεκτώς αν από τα ίδια τα πρακτικά προκύπτει ότι έγινε και προφορική ανάπτυξη του κατά τα ουσιώδη στοιχεία πραγματικής και νομικής του θεμελίωσης, διαφορετικά δεν γεννάται υποχρέωση αιτιολογημένης σε αυτόν απάντησης του δικαστηρίου. Η διαπίστωση αυτή είναι δικονομικά προβληματική, στο μέτρο που το 141.2 ΚΠΔ απαιτεί η προβολή ενός αυτοτελούς ισχυρισμού καταχωρείται

---

¹⁴³ Υποστηρίζεται ότι η απαίτηση της νομολογίας για σαφή και ορισμένη προβολή αυτοτελών ισχυρισμών είναι ορθή γιατί με την αόριστη προβολή ισχυρισμού χωρίς εμπειρική βάση για το σχηματισμό της υπό επαλήθευση ατομικής κρίσεως, ζητείται από το δικαστήριο κάτι το αδύνατο, η απόδειξη μιας αλήθειας χωρίς υπόβαθρο επαλήθευσης της, (Γιαννίδης, ΠοινΧρ 1988, 139)

¹⁴⁴ Παρασκευόπουλος Ν. σε Μαργαρίτη Α./ Παρασκευόπουλου, Ποινολογία, 147.

στα πρακτικά μόνο όταν έχει αναπτυχθεί προφορικά. Άρα, θα πρέπει να τεκμαίρεται ότι έχει συμβεί αυτό, ενώ σε αντίθετη περίπτωση με το βάρος της απόδειξης επιφορτίζεται το δικαστήριο.

Σε σχέση με το χρονικό σημείο προβολής των αυτοτελών ισχυρισμών, αυτοί που αφορούν την άρση ή την μείωση του καταλογισμού ή του αδικού, θα πρέπει να προβάλλονται πριν την κρίση του δικαστηρίου για την ενοχή ή την αθωότητα του κατηγορουμένου.¹⁴⁵ Έχει κριθεί από τον Άρειο Πάγο πως οι ελαφρυντικές περιστάσεις αναφέρονται στα στοιχεία της προσωπικότητας του δράστη και συνιστούν λόγο μείωσης της ποινής, κατά συνέπεια ο συναφής αυτοτελής ισχυρισμός του κατηγορουμένου παραδεκτά προβάλλεται και μετά το στάδιο συζήτησης για την ενοχή, κατά το στάδιο συζήτησης για την ποινή.¹⁴⁶

Η *Καϊάφα – Γκμπάντι* έχει προτείνει τη διεύρυνση της έννοιας των αυτοτελών ισχυρισμών, ώστε να περιλαμβάνονται σε αυτούς και οι ισχυρισμοί που αμφισβητούν (νομικώς) την ύπαρξη στοιχείων της υποκειμενικής ή αντικειμενικής υπόστασης του εγκλήματος, παρόλα αυτά δέχεται την διάκριση μεταξύ των αυτοτελών ισχυρισμών και των αρνητικών της κατηγορίας ισχυρισμών και κατ' επέκταση τη διαφορετική δικονομική τους αντιμετώπιση, ειδάλλως υφίσταται ο κίνδυνος της απώλειας ενός ισχυρού δικονομικού όπλου, υπό την έννοια ότι εφόσον ο ισχυρισμός δεν προβληθεί ως αυτοτελής, δεν θα ιδρυθεί αντίστοιχα η υποχρέωση του δικαστηρίου να αιτιολογήσει την απόφασή του.¹⁴⁷

Περαιτέρω, κατά τον *I. Γιαννίδη*,¹⁴⁸ το ίδιο το Δικαστήριο της ουσίας θα πρέπει να σταθμίζει τις θέσεις του κατηγορουμένου ανάλογα με τη σχετικότητά τους, εναντιούμενος στην επέκταση αιτιολόγησης μόνο των «νομικών» επιχειρημάτων, αρκεί βέβαια να πρόκειται για εμπειρικά επαληθεύσιμους ισχυρισμούς. Υπό το σκεπτικό του Αρείου Πάγου, στην περίπτωση, για παράδειγμα, της έρευνας του αδικήματος της νόθευσης εγγράφου, αντιμετωπίζουμε το εξής παράδοξο: ενώ ο

---

¹⁴⁵ Όμοια και ο *Σταμάτης* στο Μνήμη Χωραφά- Γάφου- Γαρδίκια, Η έννοια και η λειτουργία των αυτοτελών ισχυρισμών στην ποινική δίκη. Συμπεράσματα εφαρμογής 25 χρόνων, σελ. 71 επ.

¹⁴⁶ ΑΠ 1615/2005 ΠΛογ 2005, 1533.

¹⁴⁷ Βλ. *Καϊάφα – Γκμπάντι*, Αυτοτελείς ισχυρισμοί στην ποινική δίκη, η δυναμική ενός νομολογιακού θεσμού, Υπεράσπιση 1992, 181 επ., 193.

¹⁴⁸ *Γιαννίδης*, Η αιτιολόγηση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, Τα θεωρητικά θεμέλια, Τεύχος Β', 2003, 197 επ.

ισχυρισμός ότι ο κατηγορούμενος ενήργησε στο πλαίσιο προσταγής ακόμα και αν δεν κατονομάζει το πρόσωπο που τον διάταξε, οφείλει να απαντηθεί από το Δικαστήριο, εντούτοις, δεν οφείλεται απάντηση στον ισχυρισμό ότι ο κατηγορούμενος δε γνωρίζει γραφή και ανάγνωση, γιατί αφορά σε αρνητικό της κατηγορίας ισχυρισμό, γεγονός που πράγματι αντίκειται στη λογική. Ο Ν. Ανδρουλάκης, τέλος, αποκρούει καταρχήν το μόρφωμα των «αυτοτελών ισχυρισμών» ως ξένο προς την ποινική δίκη, ενώ εντάσσει στους λεγόμενους «υπερασπιστικούς ισχυρισμούς», τόσο τους αυτοτελείς όσο και άλλους αμυντικούς υποστηρικτικούς τύπους «που διαθέτουν το minimum εκείνο πραγματικής στήριξης το οποίο είναι αναγκαίο για να πάρει αντίστοιχη συγκεκριμένη τροπή το διαγνωστικό καθήκον του δικαστηρίου»¹⁴⁹.

Νομολογιακή Αντιμετώπιση- Κριτική επί των αυτοτελών ισχυρισμών.

Κατά την πάγια νομολογία του Ανώτατου Ακυρωτικού μας, προκειμένου να υπάρξει υποχρέωση του Δικαστηρίου για αιτιολογημένη απάντηση στους ισχυρισμούς του κατηγορουμένου, θα πρέπει αυτοί να πληρούν τις προϋποθέσεις που τίθενται προκειμένου αυτοί να χαρακτηρίζονται ως «αυτοτελείς». Η απόδοση της ιδιότητας του αυτοτελούς ισχυρισμού συνδέεται βέβαια με στοιχεία που έχουν αμιγώς τυποκρατικό χαρακτήρα, και όχι με την ουσία του πράγματος.¹⁵⁰ Ειδικότερα, ως προς το ορισμένο της προβολής αυτών, η αυστηρότητα του Αρείου Πάγου ουσιαστικά καταδεικνύει μία προσπάθεια μετακύλισης του βάρους απόδειξης προς την πλευρά του κατηγορουμένου και της υπεράσπισης εν γένει, γεγονός που συνιστά αλλοίωση της βασικής δικονομικής αρχής του τεκμηρίου αθωότητας. Με άλλα λόγια, ο κατηγορούμενος βαρύνεται με την υποχρέωση να παραθέσει στοιχεία που δεν είναι γνωστά στο Δικαστήριο, κόντρα στο κατοχυρωμένο δικαίωμά του για σιωπή. Σε αυτό το πλαίσιο, ο ίδιος ο Άρειος Πάγος εμμένοντας στη σαφή και ορισμένη προβολή των ισχυρισμών του κατηγορουμένου, αντί να επικεντρώνεται στην αιτιολόγηση των δικαστικών αποφάσεων, καταλήγει να απασχολείται με τον έλεγχο της αιτιολογίας των προβαλλόμενων από τον κατηγορούμενο ισχυρισμών. Δεν θα πρέπει, συνεπώς, να παραβλέπεται ότι η αυστηρή τυπολατρική αυτή εκδοχή τελικώς αντίκειται τόσο σε θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δίκης, με βασική αυτή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, όσο και στη

¹⁴⁹ Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, 4η έκδοση, 2012, 497, αρ. περ. 826.

¹⁵⁰ Καϊάφα – Γκιμπάντι, ό.π., Υπερ. 1992, 194.

νομολογία του ΕΔΔΑ,¹⁵¹ που ουσιαστικά εξαρτά την υποχρέωση αιτιολογίας από το πόσο σημαντικός είναι ουσιαστικά ο ισχυρισμός για την κρίση της υπόθεσης. Σε αντικατάσταση αυτή της διάκρισης των ισχυρισμών σε αυτοτελείς και αρνητικούς της κατηγορίας το ορθό είναι η έννοια των «ουσιωδών» ισχυρισμών, αυτών δηλαδή που δύνανται να επηρεάσουν την κρίση του αποφασίζοντος οργάνου. Άλλωστε, αντίκειται στη λογική να αξιώνεται το έλασσον, ήτοι η αιτιολόγηση της απόρριψης των κατ' εξαίρεση προβαλλόμενων ισχυρισμών, οι οποίοι αποτελούν –κατά τη Νομολογία του Αρείου Πάγου- τους αυτοτελείς και να μην αξιώνουν το μείζον, την αιτιολόγηση του κατά κανόνα βασικού υπερασπιστικού ισχυρισμού του κατηγορουμένου, ότι είναι αθώος.¹⁵²

Αυτές τις παραδοχές ουσιαστικά υιοθέτησε και μία σχετικά πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ, στην οποία αξίζει να γίνει μνεία, στην υπόθεση Rostomashvili κατά Γεωργίας [αρ προσφ. 13185/2007, 8.11.2018], στην οποία ο προσφεύγων καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως και στην οποία πράγματι έλαβε χώρα παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, η καταδίκη στηρίχθηκε στην κατάθεση του πατέρα του θύματος, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι ήταν αυτόπτης μάρτυρας, παρόλο που δύο μάρτυρες κατέθεσαν ότι αυτοί του ανακοίνωσαν την δολοφονία του γιού του. Ο κατηγορούμενος αμφισβήτησε την αξιοπιστία του φερόμενου ως αυτόπτη μάρτυρα, ενώ τα εθνικά Δικαστήρια δεν εξέτασαν κανέναν ισχυρισμό και επιχείρημά του και δεν απάντησαν με επαρκή αιτιολογία στην άρνηση της κατηγορίας και στον ισχυρισμό ότι έλεγε ψέματα ο αυτόπτης μάρτυρας. Πρόκειται για μία ιδιαίτερα σημαντική απόφαση του Στρασβούργου που απαιτεί από τα εθνικά Δικαστήρια να απαντούν με επαρκή αιτιολογία στους ισχυρισμούς του κατηγορουμένου για την άρνηση της κατηγορίας, την μη στοιχειοθέτησή της και την αμφισβήτηση των μαρτύρων κατηγορίας. Το ΕΔΔΑ ουσιαστικά απαιτεί να μην αιτιολογούνται μόνον οι ιδιαίτεροι ισχυρισμοί, όπως πρεσβεύουν καταρχήν τα ελληνικά Δικαστήρια, αλλά και οι πραγματικοί ισχυρισμοί επί της κατηγορίας και επί της αξιολόγησης των αποδεικτικών μέσων. Αναλυτικότερα, το ΕΔΔΑ επισημαίνει ότι το άρθρο 6 παρ 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, υποχρεώνει τα εθνικά Δικαστήρια να αναφέρουν με επαρκή σαφήνεια τους λόγους στους οποίους στηρίζονται οι αποφάσεις τους. Ο βαθμός στον οποίο εφαρμόζεται αυτή η υποχρέωση

---

¹⁵¹ ΕΔΔΑ Rostomashvili κατά Γεωργίας, 2018.

¹⁵² Ανδρουλάκης Ν., Αιτιολογία και αναιρετικός έλεγχος, 86.

αιτιολόγησης, σαφώς, μπορεί να ποικίλλει ανάλογα με τη φύση της απόφασης και πρέπει να εκτιμάται σε συνάρτηση με τις περιστάσεις της υπόθεσης.

Το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι δεν είναι καθήκον του να ελέγχει τον τρόπο με τον οποίο αξιολογούνται οι μαρτυρικές καταθέσεις από τα εθνικά Δικαστήρια, πολλά δε μάλλον να παίρνει θέση επί της ενοχής ή της αθωότητας ενός καταδικασθέντος.

Αντίθετα, οφείλει να εκτιμά κατά πόσον η διαδικασία στο σύνολό της, συμπεριλαμβανομένης της υποχρέωσης των εθνικών Δικαστηρίων να αιτιολογούν τις αποφάσεις τους, ήταν σύμφωνη με τη Σύμβαση. Εν προκειμένω, η γενική απάντηση που έδωσαν τα εθνικά Δικαστήρια ότι «όλα τα στοιχεία που υπάρχουν στη δικογραφία» [αιτιολογία που απαντάται πολύ συχνά και στα καθ' ημάς] αρκούσαν για να καταδικαστεί ο προσφεύγων, συνιστά πρόδηλη έλλειψη αιτιολογίας και κατά συνέπεια δεν πληροί μία από τις απαιτήσεις της δίκαιης δίκης, την επαρκή αιτιολόγηση της απόφασης, που οδηγεί σε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 της Σύμβασης. Σε ανάλογες σκέψεις είχε καταλήξει και παλαιότερα το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Perjala κατά Ελλάδος* [αρ. προσφ. 17721/2004].¹⁵³ Συνεπώς, σε ένα κράτος δικαίου θα πρέπει η αιτιολογία να εκτείνεται όχι μόνο ως προς τους αυτοτελείς, αλλά και ως προς τους αρνητικούς της κατηγορίας ισχυρισμούς που είναι ουσιώδεις και σχετικοί με την υπόθεση.

Επί τη βάση των ως άνω σκέψεων και σε αυτή την κατεύθυνση κινείται δειλά δειλά και η Νομολογία του Ακυρωτικού μας με ορισμένες αποφάσεις της, με απαρχή την «επαναστατική» 1821/2016.¹⁵⁴ Ειδικότερα, αυτή αφορά σε υπόθεση έκδοσης ακάλυπτης επιταγής, στην οποία ο κατηγορούμενος προέβαλε τον αρνητικό της κατηγορίας ισχυρισμό ότι δεν είχε εκδώσει αυτός την επίμαχη επιταγή, αλλά έτερο πρόσωπο και αιτήθηκε τη διενέργεια σχετικής γραφολογικής πραγματογνωμοσύνης. Το Δικαστήριο της ουσίας (Τριμελές Πλημμελειοδικείο Πειραιώς) δεν εξέθεσε στην αιτιολογία της καταδικαστικής για τον κατηγορούμενο απόφασης (BT 1505/2015) καμία θέση επί του ανωτέρω αρνητικού ισχυρισμού, με αποτέλεσμα η καταδικαστική απόφαση να κηρυχθεί αναιρετέα λόγω έλλειψης ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας (άρθρο 510 παρ. 1 στοιχ. Δ' ΚΠΔ), που στέρησε τον κατηγορούμενο του δικαιώματός του για Δίκαιη Δίκη (άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ, άρθρο 171 παρ. 1 στ. δ' και 510 παρ. 1 στοιχ. Α' ΚΠΔ). Η εν λόγω απόφαση, καθώς και η ΑΠ 1819/2016

---

¹⁵³ <http://www.dsnet.gr/>.

¹⁵⁴ Σχολιασμός *Κωνσταντίνου Α.*, ΠονΧρ 2017, 427.

(πανομοιότυπες αποφάσεις του Ζ' Τμήματος του Ακυρωτικού μας), «ανοίγουν πια διάπλατα τον δρόμο για σωστό αναιρετικό έλεγχο της ποινικής απόδειξης»,¹⁵⁵ αφού επεκτείνουν τον αναιρετικό έλεγχο της έλλειψης ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας και στους αρνητικούς της κατηγορίας ισχυρισμούς και επιχειρήματα, συνδέουν την πραγματική εξέταση των παρατηρήσεων, επιχειρημάτων και αποδείξεων που επικαλούνται οι διάδικοι με την ΕΣΔΑ.¹⁵⁶ Πράγματι, οι εν λόγω αποφάσεις, αλλά και αργότερα οι ΑΠ 101/2018¹⁵⁷ και ΑΠ 349/2019¹⁵⁸ αναγνωρίζουν ρητά ότι «η πολιτεία μέσω των οργάνων της οφείλει να απαντά σε όλα τα επιχειρήματα του κατηγορουμένου και να εξετάζονται αυτά κατά τρόπο πραγματικό από το Δικαστήριο, δηλαδή το Δικαστήριο να προβαίνει σε αποτελεσματική εξέταση των παρατηρήσεων, επιχειρημάτων και αποδείξεων που επικαλούνται οι διάδικοι». Οι εν λόγω σκέψεις αποτυπώνουν το πνεύμα του 274 ΚΠΔ κατά το οποίο «[...] Όποιος ενεργεί την εξέταση πρέπει να ερευνά με επιμέλεια κάθε περιστατικό που επικαλέστηκε υπέρ αυτού ο κατηγορούμενος, αν αυτό είναι χρήσιμο για να εξακριβωθεί η αλήθεια. [...]». Το συγκεκριμένο άρθρο, αν και αναφέρεται στην προδικασία, εντούτοις γίνεται δεκτό ότι μπορεί να εφαρμοστεί σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας και αποτελεί το νομοθετικό έρεισμα όλων των αιτημάτων για εξέταση αποδεικτικών μέσων που υποβάλλει ο κατηγορούμενος στην επ' ακροατηρίου διαδικασία.¹⁵⁹ Ως λόγοι που συμβάλλουν στην υπεράσπιση του κατηγορουμένου θα πρέπει στο εξής να θεωρούνται κατά πάγιο τρόπο, όχι μόνο οι αυτοτελείς ισχυρισμοί, αλλά και τα απλά επιχειρήματα ή οι συλλογισμοί κατ' ακολουθία των οποίων συμπεραίνεται ότι ο κατηγορούμενος δεν τέλεσε την πράξη¹⁶⁰.

Φαίνεται λοιπόν ότι υπάρχει μία μικρή καταρχήν μεταστροφή του Ακυρωτικού μας, το οποίο και κατευθύνει εν πολλοίς τα Δικαστήρια της ουσίας, που υπηρετεί τις επιταγές ενός δομημένου κράτους δικαίου, υιοθετώντας μία νέα ορθή Νομολογία.

---

¹⁵⁵ *Ανδρουλάκης Ν.*, Η ζήτηση και η "εύρεση" της αλήθειας στην Ποινική Δίκη, 2017, σελ. 123.

¹⁵⁶ *Ζαχαριάδης Α.*, Σημείωμα σε ΑΠ 1821/2016, Αρμ 2017, 642, Κωνσταντινίδης, Παρατηρήσεις σε ΑΠ 1821/2016, ΠοινΧρ 2017, 428 επ., του ίδιου Ποινικό Δικονομικό Δίκαιο, 3η έκδοση, 2017, 616, Κ. Χατζηιωάννου, μεταδιδακτορική έρευνα, Σχόλιο σε ΑΠ 1821/2016, ΠοινΔικ 2017, 844 επ.

¹⁵⁷ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁵⁸ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

¹⁵⁹ *Μοροζίνης Ι.*, Η αίτηση διεξαγωγής αποδείξεων, ΠοινΧρ 2007, 469.

¹⁶⁰ *Σεβαστίδης Χ.*, Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Άρθρα 177-319, 2015, 3240.

XV. Επίλογος (Αποστολός Κωνσταντίνος)

Εκ της αναλύσεως που προηγήθηκε, συνάγεται ότι η αιτιολογία της ποινικής απόφασης έχει τύχει πολύχρονης και ενδελεχούς επεξεργασίας από τη νομολογία και τη θεωρία. Η πολυφωνία που επικρατεί γύρω από τα συστατικά και τη μορφή της «ειδικής και εμπειριστατωμένης» αιτιολογίας ενδεικνύει όχι μόνο ότι αυτή αποτελεί ένα δυσχερώς προσπελάσιμο επιστημονικό θέμα του ποινικού δικονομικού δικαίου, αλλά ότι αποτελεί προκάλυμμα για διαφορετικές δικαιοπολιτικές προσεγγίσεις που φτάνουν ως τη σκοπιμότητά της, τον επηρεασμό της από αλματώδη τεχνολογική ανάπτυξη και τη σύνδεσή της με την καθυστέρηση στην απονομή Δικαιοσύνης. Παρόλα αυτά, κοινός τόπος πρέπει να είναι ότι η δικαστική κρίση, ως ανθρώπινο δημιούργημα, πρέπει να γίνεται σεβαστή, όχι «ελέω Θεού» ή έστω «ελέω Συντάγματος», αλλά ως το πιο στέρεα δομημένο αποτέλεσμα συσχέτισης νομικών κανόνων και αποδεικτικού υλικού και στην εμβάθυνση αυτή μας κατευθύνει η υποχρέωση για αιτιολογία. Δεν αποτελεί, λοιπόν, η αιτιολογία ένα απλό εξωτερικό διαδικαστικό στοιχείο της δικαστικής απόφασης, αλλά συνιστά ουσιαστικό ανάχωμα έναντι φαινομένων -δικαστικής και όχι μόνο- αυθαιρεσίας. Η καθιερωμένη από τον Άρειο Πάγο φόρμουλα αιτιολογίας των ποινικών αποφάσεων και των ειδικότερων στοιχείων αυτής δυσχερώς μπορεί να γίνει δεκτό ότι προσδίδει στην αιτιολογία την αξία της λειτουργίας που πραγματικά επιτελεί σε ένα Κράτος Δικαίου, παρά μόνο δίνει την εντύπωση ότι αποσκοπεί στην εξισορρόπηση του εγγυητικού θεμελίου και του παραγωγικό διακυβεύματος των αποφάσεων.¹⁶¹ Για αυτό και η εποικοδομητική κριτική που κατά καιρούς ασκείται στη νομολογία του Ακυρωτικού για την αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων πρέπει επιτέλους να ληφθεί σοβαρά υπόψη από τον Άρειο Πάγο, ώστε να διορθωθούν ατέλειες της και να ενισχυθεί η ποιότητα των ποινικών αποφάσεων.

---

¹⁶¹ Μπροδοδήμος Π., η αιτιολογία των ποινικών και πολιτικών αποφάσεων ως εγγύηση της δικαστικής λειτουργίας, 2023, antimolia.gr

XVI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης, Π.Ν. Σάκκουλας, 2020, σελ. 520 επ.

Ανδρουλάκης Ν., Η ποινική απόδειξη ως αιτιολογία και η ολοκλήρωση της, Νομικό Βήμα 2014, 1096.

Ανδρουλάκης Ν., Και πάλι για την αιτιολογία και τον αναιρετικό έλεγχο της ποινικής απόδειξης, ΠοινΧρ 2008, 483

Ανδρουλάκης Ν., Το καθήκον αληθινής/ουσιαστικής αιτιολόγησης των κάθε λογής αποφάσεων ως θεσμικός φραγμός στη διαφθορά, Ποινικά Χρονικά 2006, 679-683.

Αλεξιάδης Σ., Ανθρώπινα δικαιώματα, Ποινική καταστολή, 1990

Ανδρουλάκης Ν., Κριτήρια της δίκαιης ποινικής δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, 2000

Γιαννίδης Ι., Έλλειψη αιτιολογίας και έλλειψη νομίμου βάσεως στις ποινικές αποφάσεις του Αρείου Πάγου, Σαράντα χρόνια Ποινικά Χρονικά 1951-1991, 1991, σελ. 25

Γιαννίδης Ι., Η αιτιολόγηση των αποφάσεων των ποινικών δικαστηρίων, 2003 178-169.

Δαλακούρας Θ., «Η αιτιολόγηση των ποινικών αποφάσεων: Δικονομικό θέσφατο ή θεσμική εγγύηση ορθής απονομής της δικαιοσύνης;» Νομικό Βήμα, 2009, 2065

Ζημιανίτης Δ., Η ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία αθωωτικών αποφάσεων, ΠοινΔικ 1998, σελ. 1029

Ζημιανίτης Δ., Παρατηρήσεις επί της υπόθεσης Καρακάση κατά Ελλάδος, ΠοινΔικ 2001, σελ. 156

Καϊάφα-Γκμπάντι Μ., Βασικές αρχές του κράτους δικαίου, ο νέος Ποινικός Κώδικας και οι τροποποιήσεις του, ΠοινΧρ 2020, 175,

Καϊάφα-Γκμπάντι Μ., Εμβάθυνση στην Ποινική Νομολογία, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2009, 790.

Καϊάφα-Γκμπάντι, Σκέψεις για την αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων με αφορμή τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ΠοινΧρ 2008, 5-21.

Καρράς Α., Η Αναίρεση στην Ποινική Δίκη, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2009, 333 επ.

Καρράς Α., Η ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων ειδικότερα σε σχέση με τα αποδεικτικά μέσα, Ποινικά Χρονικά 2016, 164.

Καρράς Α., Ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία – ελεύθερη εκτίμηση των αποδείξεων και εκτίμηση πραγμάτων, σε Τιμητικό Τόμο για τον Νικόλαο Κ. Ανδρουλάκη, 2003, σελ. 893

Καρράς Α., Ελεύθερη εκτίμηση των αποδείξεων και αναιρετικός έλεγχος, σε Ελληνική Εταιρεία Ποινικού Δικαίου, Η απόδειξη στην ποινική δίκη (Πρακτικά του ΣΤ' Πανελληνίου Συνεδρίου), 1998, σελ. 9

Καρράς Α., Κριτική επισκόπηση της ποινικής δικονομικής νομολογίας του Άρειου Πάγου των ετών 1999-2000, ΠοινΧρ Ν', σελ. 961

Καρράς Α., Κριτική επισκόπηση της ποινικής δικονομικής νομολογίας του Αρείου Πάγου του έτους 1997, ΠοινΧρ ΜΗ', σελ. 1041

Καρράς Α., Κριτική επισκόπηση της ποινικής δικονομικής νομολογίας του Αρείου Πάγου του έτους 1996, ΠοινΧρ ΜΖ', σελ. 1393

Κιβρακίδου, Παρατηρήσεις σε ΑΠ 96/ 2010, ΠοινΔικ 2011, 937

Μαργαρίτης Α., Ποινική δικονομία - Ένδικα μέσα, Τόμος IV, Αναίρεση κατά αποφάσεων, Νομική Βιβλιοθήκη, 2012, 690 επ.

Μαυριά Κ. / Παντελή Α., Συνταγματικά κείμενα ελληνικά και ξένα, Τρίτη έκδοση, 1996

Μποροδήμος Π., η αιτιολογία των ποινικών και πολιτικών αποφάσεων ως εγγύηση της δικαστικής λειτουργίας, 2023, antimolia.gr

Μούρτζιου Κ., Η έλλειψη αιτιολογίας ως λόγος έφεσης κατά του βουλεύματος του συμβουλίου πλημμελειοδικών μετά τον Ν 3904/2010 (Με αφορμή το υπ' αριθ. 137/2015 βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών Θεσσαλονίκης), ΠοινΔικ 2016, 1029.

- Μυλωνόπουλος Χ.*, Ποινικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, Π.Ν. Σάκκουλας, 2020, 279-282
- Μυλωνόπουλος Χ.*, Η αιτιολόγηση της αθωωτικής απόφασης και του απαλλακτικού βουλεύματος, ΠοινΧρ ΜΔ', σελ. 433
- Παπαδαμάκης*, Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων, Ποινική Δικαιοσύνη 2014, 520-524
- Παπαδαμάκης*, Ποινική Δικονομία, Εκδόσεις Σάκκουλα Α.Ε., 2019 σελ. 572 επ.
- Παρασκευόπουλος Ν./Νούσκαλης Γ.*, Ποινολογία-άρθρα 50-133 νέου ΠΚ, Νομική Βιβλιοθήκη, 2020, σελ. 295 επ.
- Ρήγου Γ.*, Η αιτιολογία των ποινικών αποφάσεων, Δ28, 1997
- Ρίκου Ε.*, Η αιτιολογία της επιμετρήσεως της ποινής (ΠΚ 79), ΠοινΧρ ΛΓ', σελ. 349
- Σινανιώτης Α.*, Η αναίρεση κατά τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Αθήνα 1996
- Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε.*, Υπερ., 1994, 290
- Ψαρούδα – Μπενάκη Α.*, Παρατηρήσεις στην ΑΠ 1194/1977, ΠοινΧρ ΚΗ', σελ. 309

XVII. ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΟΛΑΠ 2/2022, areiospagos.gr	ΑΠ 129/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 1/2020, areiospagos.gr	ΑΠ 102/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 2/2019, areiospagos.gr	ΑΠ 83/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 1/2019, areiospagos.gr	ΑΠ 80/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 2/2017, areiospagos.gr	ΑΠ 76/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 4/2010, areiospagos.gr	ΑΠ 63/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 1/2009, areiospagos.gr	ΑΠ 9/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 1/2005, areiospagos.gr	ΑΠ 3/2023, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ 14/2001, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ	ΑΠ 1701/2022, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ(Πολ) 15/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ	ΑΠ 1691/2022, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ(Πολ) 1/1999, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ	ΑΠ 1693/2022, areiospagos.gr
ΟΛΑΠ(Πολ) 24/1992 ΤΝΜ ΝΟΜΟΣ	ΑΠ 1662/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 401/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1645/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 318/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1601/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 312/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1518/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 311/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1506/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 241/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1417/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 227/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1416/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 219/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1414/2022, areiospagos.gr
ΑΠ 191/2023, areiospagos.gr	ΑΠ 1373/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1371/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1369/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1357/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1312/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1311/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1302/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1289/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1226/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1218/2022 areiospagos.gr

ΑΠ 1157/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1143/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1138/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1137/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1130/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1128/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1112/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1105/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1077/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 1059/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 967/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 953/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 949/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 930/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 873/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 757/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 755/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 726/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 694/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 687/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 675/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 640/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 631/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 627/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 589/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 587/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 481/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 445/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 310/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 132/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 116/2022, areiospagos.gr

ΑΠ 572/2021, areiospagos.gr

ΑΠ 418/2021, areiospagos.gr

ΑΠ 372/2021, areiospagos.gr
ΑΠ 151/2021, areiospagos.gr
ΑΠ 1376/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 998/2020, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 914/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 716/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 598/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 428/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 332/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 220/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 199/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 131/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 96/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 94/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 55/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 25/2020, areiospagos.gr
ΑΠ 2064/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 1927/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 1887/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 1229/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 1191/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 1049/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 1040/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 534/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 349/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 269/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 133/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 218/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 107/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 99/2019, areiospagos.gr
ΑΠ 95/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 72/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 1496/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 1491/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 1229/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 1070/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 733/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
ΑΠ 217/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 202/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 101/2018, areiospagos.gr
ΑΠ 90/2018, areiospagos.gr

ΑΠ 1573/2017, areiospagos.gr
ΑΠ 1380/2017, areiospagos.gr
ΑΠ 1067/2017, areiospagos.gr
ΑΠ 938/2017, areiospagos.gr
ΑΠ 818/2017, areiospagos.gr
ΑΠ 653/2017, areiospagos.gr
ΑΠ 1207/2016, areiospagos.gr
ΑΠ 1005/2016, areiospagos.gr
ΑΠ 702/2016, areiospagos.gr
ΑΠ 290/2016, areiospagos.gr
ΑΠ 74/2016, areiospagos.gr
ΑΠ 1325/2015, areiospagos.gr
ΑΠ 516/2015, areiospagos.gr
ΑΠ 47/2015, areiospagos.gr
ΑΠ 1150/2014, areiospagos.gr
ΑΠ 1102/2014, areiospagos.gr
ΑΠ 893/2014, ΤΝΠ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ
ΑΠ 300/2014, areiospagos.gr
ΑΠ 182/2014, areiospagos.gr
ΑΠ 1563/2013, areiospagos.gr
ΑΠ 282/2013, areiospagos.gr
ΑΠ 1518/2012, areiospagos.gr
ΑΠ 3/2012, areiospagos.gr
ΑΠ 845/2011, ΠοιΧρ 2012, 354
ΑΠ 552/2011, areiospagos.gr
ΑΠ 96/2010, areiospagos.gr
ΑΠ 1619/2008, areiospagos.gr
ΑΠ 1561/2008, areiospagos.gr
ΑΠ 520/2008, areiospagos.gr
ΑΠ 512/2008, areiospagos.gr
ΑΠ 2048/2007, areiospagos.gr
ΑΠ 420/2007, areiospagos.gr
ΑΠ 164/2007, areiospagos.gr
ΑΠ 129/2007, ΝοΒ, 55, 1406
ΑΠ 867/2006, areiospagos.gr
ΕΔΔΑ S.C. IMH Suceava S.R.L. κατά
Ρουμανίας, 2013, παρ. 40
ΕΔΔΑ, Moreira Ferreira κατά
Πορτογαλίας (no. 2) [Τμήμα Μείζονος
Σύνθεσης], 2017
ΕΔΔΑ Suominen κατά Φινλανδίας,
24.07.2003, σκέψη 37
ΕΔΔΑ Tatishvili κατά Ρωσίας,
22.02.2007, σκέψη 58

ΕΔΔΑ Fomin κατά Μολδαβίας,
11.10.2011, σκέψη 32

ΕΔΔΑ Paliutis κατά Λιθουανίας,
24.11.2015, σκέψη 45

ΕΔΔΑ Deryan κ. Τουρκίας, 21.10.2015,
σκέψη 30

ΕΔΔΑ Seryavin και λοιποί κατά
Ουκρανίας, 10.05.2011, σκέψη 58

ΕΔΔΑ Papon κατά Γαλλίας, 15.11.2001

ΕΔΔΑ Suominen κατά Φινλανδίας,
01.07.2003, σκέψη 36- 37

ΕΔΔΑ Huseynli και λοιποί κατά
Αζερμπαϊτζάν, 11.02.2016, σκέψη 120

ΕΔΔΑ Ibrahimov και λοιποί κατά
Αζερμπαϊτζάν, 11.02.2016, σκέψη 103·

ΕΔΔΑ Deryan κατά Τουρκίας,
21.10.2015, σκέψη 30

ΕΔΔΑ Kuznetsov κατά Ρωσίας,
11.04.2007, σκέψη 83

ΕΔΔΑ Moreira Ferreira κατά
Πορτογαλίας (N.2), 11.07.2017, σκέψη
84